

De Hofmakerij van toen & nu

Onderzoek naar de verschillen in de hofmakerij van 50 jaar geleden ten opzichte van de hofmakerij van vandaag

Auteur: Esther Popelier

Studentnummer: 290306

Naam van begeleider: dr. Bram Peper

Rotterdam, september 2011

Sociologie, Arbeid Organisatie & Management, Erasmus Universiteit

Voorwoord

Dit voorwoord is bedoeld om mensen te bedanken die een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van deze thesis. Om te beginnen alle informanten die mee hebben gewerkt aan het onderzoek voor hun tijd, vertrouwen en openhartigheid. In de tweede plaats mijn begeleider Bram Peper in zijn rol als begeleider. Tot slot alle meelezers van buitenaf, met in het bijzonder Judith Reinsma voor haar tijd, betrokkenheid en inspiratie tijdens het traject, mijn vader Hans Popelier voor zijn scherpe blik, creatieve invoegingen en met name zijn tijd en liefde dat hij in deze thesis heeft gestopt en tot slot Mariet Verhoeks voor haar wonderlijke taalkundigheid.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
1.1. Aanleiding	4
1.2. Onderzoek	7
1.3. Leeswijzer	8
2. Theoretisch kader	9
2.1. Hofmakerij, het begrip	9
2.2. Veranderingen in de hofmakerij	10
2.3. Relaties & Generaties	17
2.4. Conclusie	21
3. Methodologie	24
3.1. Onderzoeksstrategie	24
3.2. Onderzoekseenheden	25
3.3. Dataverzameling & Dataverwerking	27
3.4. Data-analyse	28
4. Data-analyse	30
4.1. Ritueel	30
4.2. Emancipatie	35
4.3. Individualisering	38
4.4. Informalisering	40
5. Conclusie	44
5.1. Beantwoording centrale vraagstelling	44
5.2. Verklaring voor de veranderingen in de hofmakerij	45
5.3. Tot besluit	47
6. Discussie	49
6.1. Methodologische overwegingen	49
6.2. Suggesties	49
Literatuurlijst	51
Bijlagen	56
Bijlage I: Interviewguide Stille Generatie	57
Bijlage II: Interviewguide Internetgeneratie	59
Bijlage III: Lijst van Informanten	62
Bijlage IV: Codering Stille Generatie	63
Bijlage V: Codering Internetgeneratie	64

1. Inleiding

Deze thesis behandelt het begrip HOFMAKERIJ en de veranderingen daarin in de afgelopen 50 jaar. In dit onderzoek wordt de hofmakerij gedefinieerd als een dynamisch proces waarin alleenstaanden op zoek gaan naar een (liefdes)relatie met een partner op weg naar een vaste relatie/huwelijk (Zwaenepoel, 2009).

In deze thesis wordt geanalyseerd en onderzocht welke veranderingen zich in de afgelopen 50 jaar hebben voorgedaan en hun invloed op hofmakerij. Hiervoor worden twee generaties specifiek uitgelicht, namelijk de generatie van 50 jaar geleden tegenover de huidige generatie: de Stille Generatie versus de Internetgeneratie. Vertegenwoordigers van beide generaties worden door middel van diepte-interviews uitvoerig aan het woord gelaten. De focus ligt op de vergelijking in tijd van toen en nu. Wat is er veranderd en waarom? Wat zijn de opvattingen toen en nu? Andere gezichtspunten als de sociale klasse, de sociale gelaagdheid, de verzuiling, stad versus platteland worden uiteraard niet genegeerd maar ook niet extra binnen de scope van het onderzoek uitgelicht en verdiept. De periode van vijftig jaar is bewust gekozen, omdat de krachtigste maatschappelijke veranderingen juist in de afgelopen vijftig jaar hebben plaatsgevonden. Deze veranderingen hebben een onuitwisbare indruk achtergelaten op de maatschappij en de mensen die daarin leven (Wouters, 2005).

Voor dit onderzoek wordt relevante literatuur geraadpleegd en in belangrijke mate worden hiervoor de inhoudsanalyses van etiquetteboeken in de verschillende tijdsperiodes gebruikt. Etiquette zijn interessante tijdspiegel van normen en waarden. Die normen en waarden zien we terug in de rituelen en gedragingen in de hofmakerij. Wouters en Elias hebben in deze thesis een belangrijke gidsfunctie door hun analyses en interpretaties van de etiquetteboeken in de afgelopen twee eeuwen.

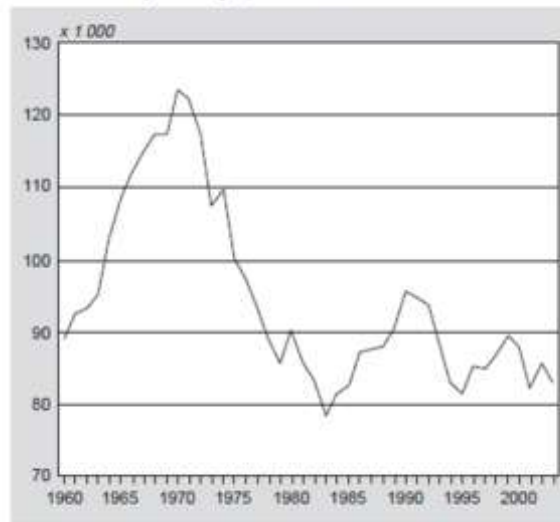
Omdat de vertegenwoordigers van de Stille Generatie en de Internetgeneratie aan het woord worden gelaten, worden de 'geschreven' regels uit de etiquetteboeken tegenover de praktijk geplaatst.

1.1 Aanleiding

1.1.1 Informalisering van relaties

Mensen zijn in essentie sociale wezens. We zoeken de ander op voor uiteenlopende doeleinden, maar zeker niet in minste plaats om onszelf te verbinden. Een relatie, samenwonen, 'living apart together', het huwelijk, er zijn diverse mogelijkheden om onze verbinding vorm te geven. Gekeken naar de trends in deze nieuwe verbindingen, dan valt het op dat de laatste decennia steeds minder waarde wordt gehecht aan formele voorschriften in de vorm van wettelijke en religieuze arrangementen. Samenwonen zonder gehuwd te zijn, kinderen krijgen zonder getrouwd te zijn, meer scheidingen zonder formele echtscheidingen, het lijkt allemaal heel vanzelfsprekend om je op een andere manier dan het traditionele huwelijk te verbinden (Latten, 2004). De cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek onderbouwen deze trend; ten opzichte van het toppunt van het aantal huwelijken in 1970 wordt sindsdien jaarlijks een derde minder huwelijk gesloten, is het aantal echtscheidingen verdrievoudigd en het aantal alleenstaanden eveneens driemaal geworden (zie figuur 1.1 - Latten, 2004).

1. Aantal huwelijksluitingen, 1960–2003

Figuur 1.1. Aantal huwelijksluitingen 1960-2003. Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS], 'Trends in Samenwonen en Trouwen (2004)

Ook de cijfers van het rapport 'Een kwart eeuw Sociale verandering in Nederland' illustreert deze trend (Sociaal Cultureel Planbureau, 1999). Ten tijde van dit rapport telde Nederland ruim 16 miljoen inwoners, maar ten opzichte van de vorige generaties zijn het aantal mensen per huishouden gedaald! Tussen 1960 en 2000 steeg het aantal inwoners met 40 %, maar het aantal huishoudens nam met 100% toe tot 7 miljoen, terwijl het aantal eenheden per huishouden maar liefst daalde met 35%. Kortom het aantal huishoudens stijgt en het aantal eenheden per huishouden neemt af. In 1999 bestond één op de drie huishoudens uit alleenstaanden, terwijl dat in 1960 nog pas voor één op de acht huishoudens gold. Het rapport signaleert een daling van het aantal kinderen per gezin en een stijging van het aantal alleenstaanden en alleenlevenden (Schnabel, 1999). Dit was in de jaren zestig wel anders, toen het standaardgegeven nog was: uit huis gaan, trouwen, kinderen krijgen en getrouwd blijven tot de dood van één van de partners erop volgt. Volgens Latten (2004) duidt deze trend niet op een ontwikkeling dat mensen minder geneigd zijn in hun leven een relatie aan te gaan, maar wel dat ze anders omgaan met relatie- en gezinsvorming.

Christien Brinkgreve en Michel Korzec (1976) waren één van de eersten (Wouters, 2007) die de informalisering in persoonlijke relaties aan het licht brachten. Deze informalisering kenmerkt zich door een vrijer karakter van de omgang in relaties. Omgangsvormen laten zich hierin kenmerken doordat ze soepeler, intiëmer en opener worden gehanteerd en getoond. Zo worden meer intiëme problemen openlijk bespreekbaar, vaste regels tussen seksen worden minder en worden bovendien minder in acht genomen, de mening van de omgeving wordt minder gebiedend en het emotionele leven van mensen krijgt meer aandacht en wordt een groter gewicht toegekend (Brinkgreve & Korzec, 1976). Deze informalisering in relaties heeft ook effect op het instituut huwelijk.

Volgens Vandecasteele (2004), is het uitstel van het huwelijk en de toenemende echtscheidingskans een belangrijke indicator voor detraditionalisering, wat inhoudt dat het handelen steeds minder gestuurd wordt door routine, voorgeschreven handelingswijzen en tradities. Het Belgische tijdschrift voor de Sociologie oordeelt in 2004 hard: "het instituut huwelijk doet het niet meer." Het kan niet anders dan dat tegen deze achtergrond het proces van hofmakerij ook detraditionaliseert en informaliseert. Het intrigeert mij bijzonder of beide tendensen ook waarneembaar zijn in de hofmakerij.

1.1.2 Individualisering van relaties

Detraditionalisering is een belangrijk maatschappelijk fenomeen. Waargenomen wordt dat als individuen niet meer geleid worden door vooropgestelde regels, tradities en handelingen, er een toename ontstaat van actieve keuzevrijheid (Laermans, Verschraegen, 2001). Deze actieve keuzevrijheid wordt terug gezien na het midden van de twintigste eeuw. Er wordt meer ruimte vrijgemaakt voor de morele individuele autonomie (Vandecasteele, 2004).

Deze toenemende autonomie wordt aangeduid als het proces van individualisering. In de theorie heeft het een dubbele betekenis. Enerzijds het losmaken van de traditionele instituties (detraditionalisering) (Schnabel, 1999) anderzijds de toename van zelfcontrole, eigen verantwoordelijkheid en zelfsturing (Wohlrab-Sahr, 1997). Individualisering betekent ook dat mensen steeds meer de vrijheid nemen om hun eigen weg te bepalen en onbeperkt te genieten van het leven. Elke dag hebben we immers (opnieuw) de keuze om ons leven vorm te geven. Deze manier van kijken naar het leven heeft ook gevolgen voor de manier waarop tegen relaties wordt aangekeken (Van Hintum, Latten 2007). Het gezin als veilige thuishaven in een sterk veranderende wereld, bestaat tenslotte niet meer als zodanig (Beck, 1995, 48-49). Volgens Van Hintum en Latten (2007) is er een nieuwe mentaliteit ontstaan waarin de persoonlijke ontplooiing van het individu boven het collectief en diens voorschriften komt te staan. Met name in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw zien we woorden als zelfactualisering, zelfontplooiing, bewustwording en persoonlijkheidsgroei opdoemen. De nieuwe norm binnen de sociale omgangsvormen, is dat er geen norm meer is, totale vrijheid van handelen van het individu (Wouters, 2007).

Deze flexibiliteit en vrijheid brengen minder verplichtingen met zich mee, maar daarbij groeit ook de onrust en onzekerheid. Voortdurende alertheid op mogelijkheden en kansen voor een beter leven, alternatieven afwegen, calculeren en telkens nieuwe keuzes. Zo ontstaan op relationeel gebied de 'lovehoppers' (Van Hintum & Latten, 2007): mensen die van de ene leuke partner naar de andere hopen.

“... Je wilt piekervaringen hebben, unieke dingen meemaken en over het nieuwste van het nieuwste beschikken. Je gaat voor maximale kwaliteit in alle opzichten, dus daar zul je naar leven ook. Liefde, seks, geld, vakantie, werk – alles moet top zijn.

Je hebt de vrijheid om het maximale uit je leven te halen, dus móét je het maximale uit leven halen.” (Van Hintum & Latten, 2007:26)

Als kroon op de individualisering en informalisering kunnen we de Living-Apart-Together (LAT)-relatie zien (Latten, 2004). Een relatie, waarin er sprake is van een vaste relatie, maar geen gezamenlijke leefvorm. Mensen die alleen willen blijven wonen met als reden, behoud van hun eigen individuele vrijheid. De vraag die ontstaat, is of de meeste mensen nog wel op zoek zijn naar een vaste (liefdes)partner om het leven mee te delen? In het verlengde daarvan wat doet individualisering met hofmakerij, als we dit zien als de opmaat naar een vaste liefdesrelatie met de ander?

1.1.3. Uiteindelijk: De 'happy' Single?

Volgens het CBS telt Nederland momenteel zo'n 2,5 miljoen singles. Dit aantal neemt toe tot 3,5 miljoen singles in 2035. Uit onderzoek, van de Rutger Nisso Groep naar de seksuele gezondheid van de volwassen bevolking van 19 tot en met 69 jaar in Nederland (in 2006) blijkt dat een vijfde (20 %) van de ondervraagde

singles het (heel) jammer vindt dat zij geen vaste relatie hebben. Iets meer dan de helft van de ondervraagden singles blijkt het soms jammer en soms prettig te vinden geen vaste relatie te hebben. We kunnen stellen dat 3 op de 4 singles het min of meer jammer vinden geen relatie te hebben.

Uit grootschalig Belgisch onderzoek (Vanhoutte & Hooghe, 2010) blijkt dat het hebben van een relatie een 'zeer sterk' positief effect heeft op het algemeen welbevinden, voor zowel mannen als vrouwen ongeacht de vorm van relatie (latten, samenwonen, gehuwd etc.). Deze positieve effecten zijn terug te zien op diverse terreinen van het leven; gezondheid, familieleven, sociaal leven en seksuele relatie. De status van single heeft zelfs nadelige (gezondheids)effecten: zo blijkt de single vaker het slachtoffer te zijn van ongelukken en heftige levensgebeurtenissen (Cairney et al., 2003), heeft de single een slechtere gezondheid en een hogere sterftkans dan mensen met een intieme partner (Berkman & Glass, 2000, Levin 2000). De single wordt relatief gezien meer gediscrimineerd dan mensen met een vaste partner op het gebied van salaris, inkomen, belasting en verzekeringen (DePaulo & Morris, 2006). Ook blijkt dat mensen mét een relatie hun leven een hoger rapportcijfer geven (met een verschil van een vol punt) dan mensen zonder relatie. (Soonds, 2005; aangehaald in Latten, 2007).

Single zijn betekent 'in between relationships' en dat is volgens Latten & van Hintum een ongunstige positie voor de single Nederlander, want die wil zo snel mogelijk naar de volgende ideale partner. En volgens deze onderzoekers heeft de Nederlander haast!

"...Je hebt haast, je wilt geen tijd verknoeien, het moet snel en efficiënt. Je wilt geen liefde met vallen en opstaan, maar onmiddellijk, net zo snel klaar voor gebruik als een instantmaaltijd." (Van Hintum & Latten, 2007:27)

Uit breed sociologisch onderzoek blijkt de single dus helemaal niet zo happy met zijn of haar burgerlijke status. Ook de single zoekt de sleutel tot geluk in een vaste liefdesrelatie. Verder onderzoek hiernaar ligt overigens buiten de scope van dit onderzoek.

1.2 Onderzoek

1.2.1 Vraagstelling

Deze scriptie onderzoekt de hofmakerij van vijftig jaar geleden ten opzichte van nu, 2011. Door te onderzoeken op welke manier de mensen elkaar toen het hof maakten ten opzichte van nu, afgezet tegen de tijdsgeest en de maatschappelijke ontwikkelingen, bekijk ik of de manier van hof maken nog wel past in het huidige klimaat en past bij de ontwikkeling van het individu van de 21e eeuw. Mogelijk dat hierin een oplossing ligt voor de toenemende verwijdering die plaatsvindt tussen de wens naar een relatie en het er één vinden. De hoofdvraag van deze scriptie luidt:

*"Is er de afgelopen vijftig jaar een verandering opgetreden in **de wijze waarop** mensen elkaar het hof maken in Nederland? En zo ja, hoe valt een verandering in de manier waarop mensen elkaar het hof maken, te verklaren?"*

1.2.2 Wetenschappelijk relevantie

Hoewel het terrein van hofmakerij relatief een nieuw domein is binnen de sociologie (Van Duin, 1997), spreekt sociologische wetenschappelijke theorie zich wel breed uit over het fenomeen dating, veranderende

(huwelijks)relaties en over trends in deze relaties.

Er wordt veel geanalyseerd, onderzocht en gesproken over het afnemende aantal huwelijkssluitingen en de groeiende omvang van het echtscheidingscijfer (o.a. Latten (2004), Van Hintum & Latten (2007), Wouters (2005, 2007) Brinkgreve & Korzec (1978), Van Leer (1995) e.a.). De sociologische verklaringen hiervoor worden vooral gezocht in de veranderende rollen van mannen en vrouwen in de samenleving en kennen zowel economische als sociaal-culturele aspecten (Kalmijn, De Graaf en Poortman, 1999).

Maar, naast de aard van veranderende liefdesrelatie en de opmars ernaar toe, lijkt de vraag naar 'hoe' mensen elkaar het hofmaken in de literatuur niet beantwoord te worden. Van Duin (1997), Wouters (2005, 2007) en Brinkman & Greve (1978) komen het dichtst bij deze vraag door over de veranderende hofmakerij en de diens dilemma's te spreken in het licht van de veranderende samenleving. Maar Van Duin (1997) concentreert zich op de hofmakerij van volwassenen op zoek naar een tweede of derde relatie en Wouters (2005, 2007) concentreert zich op de norm dat wil zeggen, wat vindt men normaal binnen de samenleving als het gaat om hofmakerij. Wouters geeft een historisch en internationaal perspectief van omgangsvormen door etiquetteboeken te analyseren. Brinkman & Greve (1978) analyseren de adviesrubrieken in tijdschriften, bijvoorbeeld het tijdschrift Margriet met de rubriek 'Margriet weet Raad'. Dit zijn allemaal pogingen om een conclusie te kunnen trekken over de veranderingen in normen en waarden, en in het verlengde daarvan de omgang tussen mannen en vrouwen.

De wetenschappelijke relevantie van deze thesis ligt in het feit dat het onderwerp hofmaken een relatief nieuw domein binnen de (sociologische) wetenschap betreft. Dit onderzoek geeft inzicht en informatie over de hofmakerij en de ontwikkelingen in de afgelopen 50 jaar. De ontwikkelingen worden in een breder maatschappelijke context geplaatst maar essentieel is vooral ook de beschrijving van de praktijk, namelijk hoe mensen vijftig jaar geleden en nu vormgeven aan hofmakerij en welke beweegredenen zij daarbij hebben.

1.3 Leeswijzer

De scriptie bestaat uit zes hoofdstukken. Het volgende hoofdstuk (2) biedt een eerste beantwoording op de hoofdvraag door middel van een literatuuronderzoek. Hoofdstuk drie (3) beschrijft de gekozen methodologie welke gebruikt is voor het empirische onderzoek. De keuze voor de twee generaties; de Stille Generatie versus de Internetgeneratie wordt toegelicht. Het onderzoek hoe de hofmakerij eruit zag in de Stille Generatie ten opzichte van de Internetgeneratie wordt gepresenteerd in hoofdstuk vier (4). Hoofdstuk vijf (5) bevat de conclusie. Hier wordt de vraag beantwoord of de hofmakerij de afgelopen vijftig jaar veranderd is, op welke manier en hoe de eventuele verschillen te verklaren zijn. Het laatste hoofdstuk (6) gaat in op de methodologische implicaties en suggesties voor vervolgonderzoek.

2. Theoretisch kader

Dit hoofdstuk beschrijft de theoretische achtergronden van de hofmakerij en diens ontwikkelingen in de afgelopen eeuw. De eerste paragraaf zet het begrip uiteen: wat wordt verstaan onder de hofmakerij? De tweede paragraaf beschrijft de ontwikkelingen in de hofmakerij. Bovendien worden een aantal maatschappelijke veranderingen in het bijzonder uitgelicht. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie met daarin een eerste beantwoording op de centrale vraagstelling.

2.1. Hofmakerij, het begrip

Over de hele termijn uitgesmeerd kan liefde in drie fasen onderscheiden worden. Te beginnen met de eerste fase van de hofmakerij, de tweede fase van huwelijk (of partnerschapcontract) en de derde fase die van beëindiging in een echtscheiding of door de dood (Zwaenepoel, 2009).

In de eerste fase, 'de hofmakerij', gaan alleenstaanden op zoek naar een juiste partner. Hiervoor worden alle mogelijke potentiële partners onderzocht, geanalyseerd en getest. Aan de hand van deze informatie wordt als het ware een actieplan opgesteld (bewust of onbewust) om de juiste partner aan zich te binden (Zwaenepoel, 2009). Dit proces wordt aangeduid met de term 'hofmakerij'.

In de literatuur zijn meerdere benamingen terug te vinden om het proces van een (liefdes)partner zoeken/vinden aan te duiden. We komen de volgende benamingen tegen: versieren, zoekgedrag, toenaderingsgedrag, contact leggen, relatie aangaan, verleidingskunst, veroveren. Het ene begrip is te klinisch, het andere bevat aanwijzingen voor een toenemende reflexiviteit in de omgang (Van Duin 1997: 40). Omdat er aan elk begrip een bestaande associatie hangt, kleven er aan de verschillende begrippen ook diverse bezwaren (Van Duin, 1997).

Vanuit de sociaal cultureel antropologische hoek wordt een onderscheid gemaakt tussen de hofmakerij (courtship) en de term 'daten' (dating). Dating is een 'publiekelijke' vorm van twee romantisch geïnteresseerde partners met als doel om elkaar te leren kennen (e.g., Bailey, 1988; Bogle, 2008; Diamond et al. 1999). De hofmakerij daarentegen is eenzelfde vorm, waarin romantische in elkaar geïnteresseerde partners elkaar willen leren kennen, echter deze vorm bevindt zich veelal binnenshuis, dichtbij gemonitord door familie en omgeving. Hoewel, met de komst van auto's en de toenemende rol van vrouwen in de publieke ruimte, zie je toch een verschuiving van de hofmakerij naar buiten (danszalen, bioscopen en eetgelegenheden). Een ander onderscheid tussen 'daten' en de hofmakerij wordt gemaakt, door te stellen dat de hofmakerij het voorportaal van het huwelijk is, waar 'daten' het voorportaal tot de hofmakerij is (Laws & Schwartz, 1977). Tot slot wordt er gesteld dat het benoemen van het proces van 'romantisch in elkaar geïnteresseerde partners, die elkaar beter willen leren kennen met mogelijk als doel een relatie aan te gaan', afhankelijk is van de tijd, waarin het begrip wordt gebruikt. In 1920 was het bijvoorbeeld gewoonlijk dit proces als hofmakerij aan te duiden, terwijl in 2011, de term 'dating' sneller in de mond wordt genomen (Eaton & Rose, 2011).

Omdat in deze theses twee generaties worden onderzocht, wordt het begrip 'hofmakerij' gehanteerd.

2.1.1. Hofmakerij als ritueel

De manier waarop mensen zich individueel en naar elkaar toe gedragen, wordt bepaald door vooropgestelde onzichtbare kaders en regels (Goffman, 1972). De intensiteit en complexiteit van de menselijke omgangsvormen vormen zich door individuele (zelf-) en sociale controle (Wouters, 2005).

Het veld van de hofmakerij is bij uitstek een verzameling van regels, patronen / rituelen tussen twee

individuen (Van Duin, 1997). De term 'ritueel' beschrijft hierin het geheel van gebruiken, voorschriften en voorgeschreven (formeel) gedrag dat steeds (stilzwijgend) herhaald wordt (Van Leer, 1995).

"Because society is so invested in the outcomes of courtship practices (i.e., marriage and the family system), and because courtship and dating is a largely public act, it has always come with a host of prescribed rules and expectations" (Eaton & Rose, 2011:844).

Het (her)kennen, weten, beheersen van de rituelen in de hofmakerij blijkt van groot belang voor het succes van een partner te vinden en deze aan zich te binden. Alleenstaanden die elkaar het hof maken zijn niet individueel in staat de gang van zaken (het ritueel) te wijzigen. Daarvoor kent en beheerst vrijwel niemand zijn drijfveren en de daaraan gekoppelde patronen goed genoeg (Van Duin, 1997: 41).

Op het terrein van de sociaal cultureel antropologen worden deze rituelen aangeduid als 'scripts'. Hierin wordt het onderscheid gemaakt tussen 'Cultural Scripts' and 'Interpersonal Scripts'. De culturele scripts kunnen gezien worden als een set van collectieve normen, waarden en toepassingen. De interpersoonlijke scripts omschrijven de gedragingen van het individu, die vele malen meer gedetailleerd en subjectief zijn dan de culturele scripts.

Onder andere Wouters heeft er een studie van gemaakt om deze culturele en interpersoonlijke scripts te onderzoeken door middel van het bestuderen van Engelse, Nederlandse, Duitse en Amerikaanse etiquetteboeken vanaf het einde van de negentiende tot aan het begin van de eenentwintigste eeuw. Hierin onderzoekt hij het verdwijnen van de regels (scripts) voor chaperonage en het verschijnen van regels (scripts) voor nieuwe situaties. Deze etiquetteboeken zijn een belangrijke indicator voor het gedrag van mensen in het domein van hofmakerij. Zij schrijven regels en gedrag voor aan individuen, maar tegelijkertijd zijn zij ook weer de resultaten van zeden en gewoonten, van de tijdgeest waarop zij betrekking hebben. Etiquetteboeken bevatten belangrijke aanwijzingen en informatie over de manier waarop mensen allerlei soorten van relaties met elkaar aan (willen) gaan en met name, hoe deze vormgegeven worden (Wouters, 2005). Wouters maakt hierin geen onderscheid tussen rang, klasse en/of sekse. Alles wat gaat over omgangsvormen, manieren en etiquette in adviesboeken wordt meegenomen in zijn studie (Wouters, 2005). De studie van Wouters is geïnspireerd op het werk van Norbert Elias, maar gaat verder door de studie breder te trekken in de tijd alsmede in internationaal perspectief.

Met zijn onderzoek naar etiquette geeft Wouters een goed beeld van de manieren waarop hofmaken plaatsvinden. Het bijzondere aan etiquetteboeken is dat zij processen beschrijven maar door het normatieve karakter ook weer in sterke mate bepalen hoe het proces van hofmaken eruit dient te zien! Hoewel, Wouters zijn onderzoeksperiode richt op het einde van de 19^e eeuw tot aan het begin van de 21^e eeuw, zal in deze thesis met name ingezoomd worden op de periode: half 20^e eeuw tot het eerste begin van de 21^e eeuw.

2.2. Veranderingen in de hofmakerij

Als toonaangevende introductie, eerst een citaat uit het boek van Wouters, waarin hij een situatie beschrijft hoe een jongeman, volgens de regels, een vrouw het hof diende te maken in de 19^e eeuw:

"Jonge mensen konden elkaar leren kennen tijdens bepaalde sociale gelegenheden zoals diners, partijtjes en bals. Deze vonden doorgaans plaats in de huizen van hun ouders. Een jongeman kon een jonge vrouw het hof maken door haar wat extra aandacht te schenken. Deed hij dat, dan kon zij hem vragen op de ontvangdag van haar moeder op bezoek te komen in haar ouderlijk huis. Wanneer hij op visite kwam, werd hij ontvangen

in de zitkamer of salon. Bij het bezoek was er altijd iemand anders aanwezig of in elk geval op hoarafstand. Deze visites duurden voort, tot aan het moment waarop verwacht werd, dat ze zouden culminereren in een aanzoek tot huwelijk...” (Wouters, 2005:40-41)

2.2.1. 19^e eeuw

De hofmakerij in de 19^e eeuw bestond voornamelijk uit bezoeken aan het ouderlijk huis van de jongedame. Het was uitgesloten dat jongeren elkaar buiten toezicht van ouders en/of chaperonnes konden ontmoeten. Het was zelfs zo dat als een jongeman op een dansavond of een bal twee keer met hetzelfde meisje danste, dan ontstonden er verwachtingen ‘dat hij een oogje op haar zou hebben’ en met deze verwachtingen kwamen verplichtingen (Wouters, 2009:33, 65-75). Een verloving was in deze tijd de enige vorm die de mogelijkheid bood voor jonge mensen om elkaar aan te raken en/of lief te kozen (Wouters, 2009:33, 65-75).

2.2.2. Begin 20^e eeuw

Een eeuw later, ziet de hofmakerij er heel anders uit. Vanaf de jaren '20 van de vorige eeuw werd het gangbaar voor beide seksen om elkaar zonder direct verantwoordelijk toezicht te ontmoeten. Een daarmee dominante omgangscode tussen de seksen werd verbroken, een ‘ongechaperonneerde omgang’ breidde zich uit (Wouters, 1990:153).

Echter niet zonder verzet: de ouders van de jongens en meisjes, die ongeschaperonneerd naar dancings en bioscopen gingen, ontbrak het aan vertrouwen in de ‘gevaarlijke vorm van onbeschermd vrije omgang’ (Wouters, 1990:153). Er heerste een angst voor excessen en sociale smetvrees: de angst dat jongeren verleid zouden worden door ongedisciplineerde leeftijdsgenoten van een lagere stand (Wouters, 2009 33, 65-75). Dit ging zo ver dat ‘het dansvraagstuk’ dat wil zeggen (de nieuwe manier van dansen met een meer seksueel karakter: ‘onzedelijk dansen, hartstochtelijke omvatting of betasting en zinneprikkelende plaatsing der beenen’ (Wouters, 2009 33, 65-75)) in de jaren '30 in de Tweede Kamer werd besproken (*Rapport der Regeerings-Commissie inzake het Dansvraagstuk*, gepubliceerd in 1931).

Een ander voorbeeld van de doorgebroken dominante omgangscode was te zien in de haardracht van de vrouw. Tot dan toe was het vanzelfsprekend dat vrouwen hun haren opgebonden droegen. Los haar was een teken van seksualiteit en toonde dit eigenlijk alleen naar haar (toekomstig) partner (Wouters, 2009 33, 65-75). ‘Flirten’ was bovendien gevaarlijk en werd gezien als een hellend vlak (eenmaal een eerste stap en je kunt niet meer terug) (Wouters, 2005). Onder ‘flirten’ wordt hierin het gedrag verstaan, om tot een seksuele ontmoeting te komen (Henningsen, 2004). Vanwege dit gevaarlijke karakter van flirten, zijn er in diverse manierenboeken begin 20^e eeuw verschillende waarschuwingen terug te vinden met betrekking tot het flirten:

“...Maar de flirt, nee: ‘Flirt is eene goddelooze uitspanning, die met verontwaardiging overal veroordeeld moet worden, omdat ze eene hemelsche gemoedsbeweging ontwijdt, en er eene jolige uitspanning van maakt.’...” (Wouters, 2005:122)

“...Een heer die een ‘flirt’ is, vind ik een nog verachtelijker wezen, dan een coquette vrouw’ (Egbertina van der Mandele – EcvdM, 1911:25)

Deze klachten en waarschuwingen kwamen voort uit een angst voor met name het loslaten van de traditionele vrouwelijke onderdanigheid (Wouters, 2009: 33, 65-75).

Naast de ongechaperonneerde omgang, zette de verdwijnende segregatie tussen de seksen zich in een versnelling voort (Wouters, 2005): zo gingen de meisjes steeds vaker naar *publieke* danslokalen. En hoewel de regel gold dat meisjes niet met vreemde mannen mochten dansen, alvorens te zijn voorgesteld, gebeurde dit steeds gemakkelijker en vaker (Wouters, 2005:124). Daarbij ontstond de term 'verkering' wat de fase van verloving deed vervangen, als belangrijkste manier om elkaar beter te leren kennen en waarbinnen liefkozingen werden geaccepteerd (Wouters, 2005). Wanneer de verkering bekliffde, ontstond 'vaste' verkering en wanneer dit niet het geval was, dan werd het uitgemaakt. In de manierenboeken begin 20^e eeuw, werd hier kritisch tegenaan gekeken. Zo werd het besproken als "het in verval raken van de rituele procedure om zich te verloven..." (Wouters, 2005:126). Bovendien spraken de manierenboeken veelvuldig over de vermindering van de hoffelijkheid ten opzichte van vrouwen en het 'verdwijnen van de poëzie' ofwel de romantiek in de hofmakerij (Wouters, 2005:120).

2.2.3. Tot aan 1960...

Tegen het eind van de jaren '30 was de ouderlijke greep op de jongere generatie al zo ver afgenomen dat als een jongeman hun dochter het 'hof maakte' ze elkaar hoogstens even aankeken, om het vervolgens weer aan de 'kinderen' zelf over te laten (Wouters, 2005:130-131). Flirten kon (slechts twee decennia later) ook een stuk beter door de beugel, hoewel de algemene associatie van 'niet serieus' overeind bleef (Wouters, 2005:110). De vrijere omgang tussen de seksen bleef ook toenemen:

"Het vrije verkeer der sexen is een kenmerk van onze hedendaagse tijd. Vrijgezellen gaan zonder dat iemand er iets achter zoekt met leden van het andere geslacht uit, vragen meisjes en jonge vrouwen voor autotochtjes, dansavondjes, bioscoopjes enz." (Groskamp-ten Have, 1957:336)

Veel van wat in de 19^e eeuw en begin 20^e eeuw als aanstootgevend zou worden gezien, was gedurende de jaren '50 niet meer weg te denken in het ritueel van de hedendaagse hofmakerij (Wouters, 2005:112). Zo waren de mogelijkheden voor beide seksen om elkaar te ontmoeten zonder het toezicht van de ouderlijke macht enorm uitgebreid (Oheim 1955:119). Jongeren werden zich in toenemende mate bewust van hun romantische en erotische verlangens en droegen deze ook in toenemende mate uit. Seks voor het huwelijk werd een reële mogelijkheid, hoewel dit nog steeds leidde tot grote onrust bij de ouders. Daarom adviseerde de etiquetteboeken – opdat de ouders toch nog enige controle op hun kinderen konden uitoefenen:

"...om iedere potentiële partner 'luchtig terloops en niet te nadrukkelijk' te doen delen in de gastvrijheid." (Wouters, 2005:153)

Het wordt, volgens Wouters (2005), voor de etiquetteboeken steeds moeilijker om de codes (rituelen) in de hofmakerij in algemene termen te beschrijven (Wouters, 2005). Het lijkt erop te wijzen dat de codes (rituelen) steeds gedifferentieerder worden en hiermee de vaste (bekende) gewoonten zal overschrijven (Wouters, 2005:132). Hoewel de nadruk op de ondergeschiktheid van vrouwen ten opzichte van mannen overeind blijft en dus ook de adviezen in de manierenboeken om als vrouw een 'berustende, vergevingsgezinde en nederige houding ten opzichte van de mannelijke superioriteit aan te nemen' (Wouters, 2009 33, 65-75).

2.2.4. Vanaf 1960: emancipatie & de seksuele revolutie

De jaren '60 van de vorige eeuw was het decennium van de grote veranderingen. Er wordt wel gesproken van een 'culturele revolutie', alle normen en waarden stonden ten slotte opeens openlijk ter discussie. Al het oude leek te hebben afgedaan (Blom, 1993:43). De seksuele revolutie en de spoedig daaropvolgende vrouwenemancipatie zijn één van de krachtigste maatschappelijke veranderingen met invloed op de samenleving en de mensen die daarin leefden (Wouters, 2005). Ik wijd daarom een aparte passage over de seksuele revolutie, de emancipatie en de invloed daarvan op de hofmakerij.

Als er gesproken wordt over de 'seksuele revolutie' dan vindt er een verwijzing plaats naar de periode van de 20^e eeuw wanneer seks zich als onderwerp van discussie aandiende (Wouters, 2005:213). Tot dan toe was vooral bekend dat de vrouwelijke seksualiteit ondergeschikt was aan die van de man (Wouters, 2005:214-215) en pas tijdens de seksuele revolutie werd de rol van vrouw openlijk besproken door (vooral het jonge) publiek. Het werd opeens mogelijk voor beide seksen om openlijk de seksuele verlangens van de (zelfs ongetrouwde) vrouw te erkennen en te bespreken (Wouters, 2005:215). Voor het eerst kon gesproken worden over een bevredigender verhouding tussen het verlangen naar duurzame liefde en het verlangen naar seks (Wouters, 2005:215). Wouters spreekt hierin over een bevredigender lustbalans. Met 'lustbalans' doelt Wouters op de verhouding tussen het verlangen naar een seksuele bevrediging en het verlangen naar een intieme relatie (Wouters, 2005:23). De traditionele lustbalans (voor de seksuele revolutie) bestond uit een door mannen gedomineerd verlangen naar seksualiteit en een door vrouwen gedomineerde verlangen naar (romantische) liefde en relatie. Na de seksuele revolutie is de lustbalans verschoven doordat erotiek en seksualiteit bespreekbaar werd voor beide seksen en bovendien toegestaan als uiting van liefde (of 'slechts' lust) voor en door beide seksen. Wouters benoemt deze verschuiving als 'seksualisering van liefde' (voor vrouwen) of als 'erotisering van seks' (voor mannen). (Wouters, 2005: 23).

In dezelfde periode als waar de seksuele revolutie zich ontketende, heeft de 'emancipatie' van een steeds groter aantal vrouwen doorgezet (Wouters, 2005:16). Onder emancipatie wordt 'gelijkheid voor iedereen' verstaan, voor zowel (en met name) vrouwen, homoseksuelen, maar ook arbeidersklassen enzovoorts (Wouters, 2005:16). In de emancipatie van vrouwen werd de nadruk gelegd op het recht tot volkomen vrije ontplooiing van vrouwen (Blom, 1993:47). Vrouwen kregen het recht op studie en een carrière, op volstrekte gelijkwaardigheid binnen en buiten het huwelijk. Grotendeels dankzij de komst van de anticonceptiepil raakte seksuele activiteit vóór en buiten het huwelijk buiten de taboesfeer (Blom, 1993). Bovendien waren de mogelijke gevaren die aan seks hingen, snel verminderd en daarmee ook de angst ervoor. De emancipatie van seksuele gevoelens en impulsen raakte in een stroomversnelling (Wouters: 2005:217). Het imago van een alleenstaande 'oude vrijster' werd vervangen door het beeld van een sexy, zelfstandige vrouw die de pil slikte, een tweepersoonsbed had en genoot van seks voor eigen plezier (Wouters, 2005:217). Voor beide seksen veranderde 'seks' om de seks van een verwerpelijk onacceptabel idee tot een toegelaten alternatief (Wouters, 2005:217). Bovendien diende een ongehuwde staat en kinderloosheid als volwaardige levensvormen te worden beschouwd (Blom, 1993:47). Tegelijkertijd verschoof het Victoriaans liefdesideaal van een hoog romantisch verheven huwelijksgeluk in de richting van een meer individueel geluk en vrije ontplooiing van lusten (Blom, 1993).

Tijdens de emancipatie van vrouwen en de veranderende seksuele moraal werden diverse thema's en praktijken geboren: voorechtelijke seks, seksuele variatie, ongehuwd samenwonen, vreemdgaan, homoseksualiteit, partnerruil, one-night stands, abortus, pornografie enzovoorts – allemaal onderdeel van het proces van informalisering (Wouters, 2005:216). Door deze informalisering werden allerlei gedrags- en gevoelsalternatieven geaccepteerd door een steeds groter en gedifferentieerder publiek. Maar tegelijkertijd hield dit in dat iemands sociale rangordening misschien niet zozeer meer afhing van de verzuiling maar

sterker afhankelijk werd van de individuele gemaakte keuzen van het individu (Wouters, 2005). Er kwam daarmee een zwaardere druk te liggen op de maakbaarheid van het individu: meer dan ooit mocht en kon het individu namelijk zelf uit de wirwar van normen, een eigen waarheid kiezen en daar naar leven. Meer dan ooit mocht en kon het individu (in samenspraak met de potentiële partner) zelf de grenzen bepalen, van het gebied waarbinnen de relatie zich beweegt. Meer dan ooit mocht en kon het individu zelf onderhandelen over de norm (De Swaan, 1982).

Het feminisme zorgde daarbij voor een drastische verandering in de rituelen van het hof maken. Vrouwen zagen zichzelf steeds meer gelijkwaardig aan de man en stelden zich dus ook minder passief op tegenover toenaderingspogingen. Sterker nog, het kwam bijvoorbeeld steeds meer voor dat vrouwen zich ook zelf aan een man gingen voorstellen, hoewel de voorkeuren (van de auteurs van diverse manierenboeken) toch veelal uitgingen naar de traditionele manieren (Wouters, 2005):

“Een meisje of vrouw die graag met een bepaald iemand zou willen kennismaken, doet er goed aan de officiële weg te bewandelen, vooral als die iemand een aardige man is” (Bakker-Engelsman, 1983:13)

Wat opvalt, is dat de manierenboeken van de jaren '80 voor het eerst passages bevatten over het afweren van onwelkome toenaderingspogingen. Vrouwen werden blijkbaar steeds vaker geconfronteerd met erotische en seksuele toenaderingspogingen. Enerzijds ontstond hierdoor een dilemma voor de vrouwen, over welk gedrag te vertonen: 'geen interesse hebben en dit duidelijk kenbaar te maken' of toch 'de lieve verleidelijke pose', die traditioneel aan de vrouw werd toegekend (Wouters, 1990:159). Anderzijds hebben deze onwelkome toenaderingspogingen er waarschijnlijk voor gezorgd dat de vrouwen een zelfverzekerd en gedecideerd gedrag hebben ontwikkeld om toenaderingspogingen hetzij te stimuleren hetzij af te wijzen (Wouters, 1990:160). Uit het Prostitutierapport 'Wiens lijf eigenlijk' van W.M.A. Vanwesenbeeck uit 1986 blijkt bovendien dat mannen pas beseften dat hun toenaderingspogingen ongewenst zijn, als daar een duidelijke afwijzing van de vrouw opvolgde (P. 140). De kunst van afwijzen moest – en moet nog steeds, volgens Wouters – worden geleerd (Wouters, 1990:160).

Nieuwe mogelijkheden om personen van de andere sekse te ontmoeten namen vanaf de jaren '60 in een rap tempo toe: contactadvertenties, huwelijksbureaus, bureaus voor relatiebemiddeling en de eerste stappen in relatiebemiddeling per computer werden gezet (Wouters, 2005:114).

Maar elke verworven vrijheid heeft ook zijn keerzijde. De grotere seksuele openheid en aanvaarding leidde paradoxaal genoeg ook tot seksuele onderdrukking (Schnabel, 1990:16). In de tweede helft van de jaren '80 kreeg de 'belasting van de bevrijding' (Oratietitel van Christien Brinkgreve) veel belangstelling. De seksuele bevrijding en de (mogelijk nadelige) gevolgen daarvan werden bezien vanuit een meer collectief leerproces, waarin zich haast vanzelfsprekend problemen voordoen:

“Het is een ingewikkelde opgave van een 'zich beheerst laten gaan', die zware eisen stelt aan de affectbeheersing, en het valt niet te verwachten dat dit zonder moeizaam leerproces spontaan en 'goed' verloopt.” (Brinkgreve, 1988:14)

Momenteel lijkt er een seksualisering van de maatschappij gaande. Uit een beleidsnota (Ministerie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2008) van de (toenmalige, 2008) minister Plasterk blijkt dat de afname van regels met betrekking tot seks leidt tot grenzeloze vrijheid, met name op het gebied van seksualiteit (Wouters, 2009 33, 65-75). Als voorbeeld, wordt herhaaldelijk aangehaald: de tienermeisjes die seksuele handelingen verrichten in ruil voor een luxe goed of 'slechts' een drankje.

2.2.5. Vanaf 1960: individualisering & detraditionalisering

Het proces van individualisering is een onderdeel van het proces van modernisering (Van der Veen 1990, Beck 1997) en vindt vooral zijn oorsprong in de jaren '60 van de vorige eeuw.

Aan het begin van de jaren '60 is een overgang te bespeuren in het moderniseringsproces. Beck spreekt van een overgang naar een tweede of reflexieve modernisering, wat inhoudt dat er een radicalisering plaatsvindt in het proces, wat het 'halve' eerste moderniseringsproces vervolledigd (Beck, 1997:16-17). Met andere woorden: het besef groeide dat moderniseren niet enkel betekent 'toename in welvaart', maar dat het ook risico's met zich meebrengt op allerlei gebieden. Zoals bijvoorbeeld in de leefwereld van het individu. Het 'gezin' zoals dat aan het begin van de jaren '60 nog een sterk verankerde vorm in onze samenleving was, werd bedreigd. Het huwelijk bekleedde aanvankelijk een monopoliepositie en was onlosmakelijk verbonden met seksualiteit en vruchtbaarheid. Maar deze positie werd ondermijnd door de invloed van deze 'reflexieve modernisering' ofwel 'individualisering' (Beck, 1997). Een zienswijze waarin het individu met zijn individualiteit (eigen handelingskansen en handelingsrisico's) centraal staat.

Vanwege de grote invloed die de individualisering heeft gehad op de samenleving en mensen die erin leven, wordt er een volledige paragraaf aan dit proces besteed. Met name wordt gekeken naar de invloed die de individualisering had op de hofmakerij.

De term 'Individualisering' houdt in dat vanzelfsprekendheden en traditioneel vastliggende patronen inzake gedrag, opvattingen en verwachtingen ter discussie worden gesteld. Als maatschappelijk proces wordt dit zichtbaar in de verzelfstandiging van mensen ten opzichte van elkaar (Schnabel, 2007:12). Het individu streeft ernaar het eigen leven inhoud te geven op basis van eigen keuzen, los van gewoonte en traditie maar in overstemming met de eigen persoonlijkheid en eigen voorkeuren (Van der Broek, 1994:60). Dat betekent ook dat mensen op steeds meer terreinen van het leven keuzes kunnen maken die relatief los staan van de keuzes van andere mensen, zelfs van wie hun het meest nabij is (Schnabel, 2007). Een aantal kernelementen van individualisering zijn te benoemen als: verlangen naar autonomie, zelfontplooiing, recht op privéleven, waar het individu kan doen en laten zover hem of haar blijft, emancipatie en dus vrijwording (Felling, 2004).

Een belangrijk (sub)proces wat plaatsvindt binnen de individualisering, is 'detraditionalisering': een proces waarin het hedendaagse handelen, in afnemende mate wordt gestuurd door routine, tradities, voorgeschreven handelingswijzen. De maatschappij vervult in mindere mate een sturende rol en schrijven daarmee de individuen minder voor hoe ze zich dienen te gedragen. De actieve keuzevrijheid, zelfsturing en zelfcontrole van het individu krijgt in toenemende mate ruimte (Learmans, Verschraegen, 2001). De 'informalisering' in het hof maken zette zich hiermee snel voort. Met de term 'informalisering' doelt Wouters op het soepeler, genuanceerder en gevarieerder worden van de omgangsvormen tussen de seksen (Wouters, 2005:16). De formele regels, zoals bijvoorbeeld het aanspreken van een dame, boette in en de informaliteit won snel aan terrein. Zo werd ongehuwd samenwonen niet enkel meer een aanvaardbaar alternatief, maar was het zelfs aan de orde van de dag (Wouters, 2005:115).

Sinds de tweede helft van de 20^e eeuw manifesteren zich de gevolgen van individualisering en modernisering zich in diverse levenssferen. Ook binnen de 'liefdessafer' als het huwelijk, gezin en uiteindelijk de hofmakerij bleven de gevolgen niet uit. De standaard van een gezin bestaande uit vader, moeder en kinderen wordt doorbroken. Alternatieve relatievormen ontstaan en winnen aan terrein. Een LAT-relatie, één-oudergezinnen, stiefgezinnen, wonen in een groepsverband en een commune zijn ondertussen niet meer weg te denken uit de maatschappij (Van der Broek, 1994:61).

Dankzij de individualisering, staat de kwaliteit van de intimiteit en relatie voorop. Niet meer de vanzelfsprekendheid van het 'bij elkaar blijven', maar elke dag opnieuw de keuze voor de relatie. Intimiteit,

geborgenheid en emoties, daar wordt voortaan de nadruk opgelegd. Wederzijds respect, autonomie, zelfontplooiing, intimiteit en vertrouwen zijn de belangrijkste pijlers voor een succesvolle relatie (van den Elzen, 1996:30-31). Echtscheiding is daarmee een legitieme en reële optie (zelfs als er kinderen zijn).

De traditionele rolverdeling van man als kostwinner en de vrouw aan huis wordt doorbroken. In heel wat relaties werken beide partners (buitenshuis), dankzij de scholingsmogelijkheden voor vrouwen (Vandecasteele, 2004). Hier dient echter wel de kanttekening bij worden geplaatst, dat de taakverdeling van het traditionele gezin in de praktijk veelal nog via het oude patroon verloopt. De vrouw, die dan nu wel (vaak parttime) buitenshuis werkt, blijft verantwoordelijk voor het meeste huishoudelijke werk. Volgens Beck kunnen we de verklaring hiervoor vinden in het feit dat mannen en vrouwen de gehele individualisering verschillend interpreteren. Voor mannen betekent individualisering in de tweede (reflexieve) moderniteit een toegenomen competitie, terwijl het voor vrouwen een overwegend positieve betekenis heeft: meer opleiding, meer kansen, minder huishoudelijk werk... (Beck, 1995:22). Voor mannen geldt dat zij de individualisering (en daarmee de toegenomen gelijkheid) veelal als een aanval beschouwen op hun status. De mannen zijn vaak van mening dat gelijkheid gemakkelijk(er) samen zou dienen te gaan met de oude taakverdeling tussen de seksen (Beck, 1995:22). In de literatuur wordt geconcludeerd dat als gevolg van het individualiseringsproces de positie van vrouwen is versterkt en die van mannen is verzwakt (Van der Broek, 1994:61).

Ook het moraal en de tradities die jarenlang door de kerk werden opgelegd en verspreid, staan onder vuur. De machtspositie van kerken en van de aan kerken gelieerde instellingen brokkelt steeds meer af. Normen en waarden, die zijn gebaseerd op kerkelijke en/of religieuze regels, worden ter discussie gesteld. De traditionele religieuze zuilen (protestanten, katholieken, gereformeerden enz.) verliezen hun herkenbaarheid. Dat geldt voor de rol en positie van de kerken in de samenleving maar ook voor de christelijke scholen, de christelijke sport- en ontspanningsverenigingen, de christelijke werknemers- en werkgeversorganisaties, politieke partijen op christelijke grondslag enz. Dit proces van ontkerkelijking of secularisering heeft grote invloed gehad maar valt verder buiten mijn scope van onderzoek. Op het terrein van seksualiteit ontstaan mede door dit proces enorme veranderingen. Homoseksualiteit wordt uit de taboesfeer gehaald, anticonceptie wordt wijd verspreid, abortus wordt mogelijk en, zoals ook blijkt uit de paragraaf over de 'seksuele revolutie', wordt de plezierwaarde van seks benadrukt (Vandecasteele, 2004).

Naast deze individualisering van het individu, heeft ook de komst van de verzorgingsstaat grote impact op het zoeken en vinden van een liefdespartner. Onder 'verzorgingsstaat' wordt verstaan:

"Een type samenleving waarin de staat 'zorg draagt' voor het welbevinden van zijn burgers... In een 'verzorgingsstaat' stelt de staat zich garant voor het welzijn van zijn door middel van een uitgebreid pakket van sociale voorzieningen..." (Van der Veen, 1990:1-2)

De impact is terug te vinden, daar de verzorgingsstaat als het ware de rol en taken overneemt, die voorheen door de 'familie' werden opgepakt (Van der Veen, 1990). De noodzaak om vanuit dit gezichtspunt te huwen valt hiermee grotendeels weg en de emotionele betekenis, de 'romantische liefde' wint aan terrein (Giddens, 1992).

2.2.6. Het individu op zoek naar nieuwe vormen van ontmoeting: de dating-cultuur

Partners zoeken en vinden gebeurt al zolang de mensheid oud is. Elkaar persoonlijk ontmoeten blijkt echter niet altijd mogelijk of vanzelfsprekend. Al in 1695 verschijnt de eerste contactadvertentie. In Nederland laat de eerste contactadvertentie nog even op zich wachten en verschijnt pas in 1797 (Zeegers, 1998). Het duurt

zelfs tot midden jarig 60 van de vorige eeuw dat het vinden van een vaste partner door middel van een contactadvertentie een geoorloofd middel wordt. Tot 1965 was de Volkskrant de enige Nederlandse krant met een kennismakingsrubriek, zij het met strenge katholieke voorschriften. Pas vanaf 1965 beginnen ook andere kranten contactadvertenties te publiceren als vast rubriek in hun krant. Kennelijk een zeer populaire rubriek, want van een paar contactadvertenties groeit dit fenomeen uit naar pagina's met contactadvertenties: *Man zoekt vrouw, vrouw zoekt man* enz. Inmiddels is deze methode in populariteit afgenomen. Dat heeft alles te maken met de komst van internet.

Internet bracht nieuwe mogelijkheden met zich mee. We zien nieuwe vormen van inter-persoonlijke communicatie, zoals een online contactadvertentie – later bekend als 'online dating' en 'social media'. Onder 'social media' worden de online platformen verstaan, waarop gebruikers met geen of weinig tussenkomst van een professionele redactie zelf de inhoud verzorgen (Hummel, 2010). Een andere definitie voegt hieraan toe: dat social media een georganiseerde vorm is van gezamenlijk acteren (Schoondorp, 2010). Vanwege de snelle inbedding van het internet, de groeiende groep singles, tijdsbesparing vanwege het snelle karakter van internet en dus ook het gemak van het verbreken van een contact, groeit de markt van online dating explosief. Onderzoek van de University van Oxford laat zien dat in 1997 nog maar 6 % van de onderzochte mensen (24.000 personen) ooit een datingsite had bezocht, terwijl in 2009 al 15 % van de mensen hun partner heeft gevonden via een datingwebsite. Alleen al in Nederland zijn er zo'n 200 datingsites (Rutgers Nisso Groep) en bijna 2 miljoen mensen die wel eens online hebben geparticipeerd. Het vinden van een partner via het internet lijkt een gevestigde vorm te zijn geworden in de wereld van het daten.

Naast online-dating vinden we nog een nieuwe vorm van het vinden van een partner. Eind jaren 1990 ontdekt Rabbi Yaacov Deyo het 'speeddaten'. Om de groeiende groep joodse singles in Los Angeles te voorzien van romantische liefde komt hij op het idee om een evenement te organiseren waar de deelnemers zo'n 10 – 25 korte dates (gemiddeld 4 minuten) hebben. Aan het einde van elke date hoeven ze slechts een 'ja' of een 'nee' achter te laten. Als beide partners 'ja' antwoorden, dan zorgt de host van het evenement dat de partners elkaar weten te vinden voor een meer 'traditionele' date (Finkel & Eastwick, 2008). Speeddaten is ondertussen een ware trend geworden in de wereld van dating. Een trend die we in allerlei vormen, culturen en landen terugvinden. Zo ook in Nederland, is deze manier van een partner vinden ondertussen breeduit herkend en erkend (Finkel & Eastwick, 2008).

Hoewel enerzijds dus blijkt dat de nieuwe vormen, als online dating en speeddating ontzettend populair zijn, blijkt anderzijds dat de traditionele vormen van potentiële partners ontmoeten de meeste mensen aanspreekt. Zo toont onderzoek aan dat de persoonlijke ontmoeting met een partner in een bar, via vrienden of op het werk nog altijd de meest populaire methode is (University of Oxford, 2011).

2.3. Relaties & Generaties

Om de verschillen in de hofmakerij van de afgelopen vijftig jaar te onderzoeken, wordt er een empirisch onderzoek uitgevoerd onder twee generaties. In deze paragraaf volgt er daarom een korte uiteenzetting over het begrip 'generatie' en de verschillende generatietypologieën, waarin met name wordt gekeken naar de relationele leefwereld van de verschillende generaties.

2.3.1. Het begrip generatie

De sociologische betekenis van het begrip generatie verwijst niet naar het verstrijken

der jaren (zoals in de uitdrukking enkele generaties geleden) en evenmin naar familieverwantschap (zoals bij generaties in een stamboom). In sociologische zin duidt het begrip generatie op een deel van de bevolking dat herkenbaar is aan eigenschappen die terug te voeren zijn tot de omstandigheden die heersten in de tijd dat men opgroeide (Van den Broek, 2001:331). De belangstelling voor generaties dateert van een paar eeuwen terug. In 1875 benoemt Dilthey als één van de eerste 'generaties' als:

"Degenen, die in hun ontvankelijke jaren dezelfde sturende invloeden hebben ondergaan, vormen samen een generatie. Aldus opgevat bestaat een generatie uit een nauwkeurig afgegrensde kring van individuen, die door hun band met dezelfde grote feiten en veranderingen, die ten tijde van hun formatieve periode plaatsvonden, ondanks de invloed van andere factoren, tot een homogeen geheel verbonden zijn." (Becker, 1992:19)

In 1928/29 werkte Karl Mannheim hier als eerste een sociologische betekenis van het begrip 'generatie' uit: degenen die in een bepaald tijdperk opgroeien, ondergaan dezelfde historische gebeurtenissen en veranderingen op dezelfde leeftijd en maken op vergelijkbare wijze kennis met het culturele erfgoed, waardoor ze in potentie een generatie vormen (Van den Broek, 2001:332). We kunnen echter pas van een generatie spreken, volgens Mannheim, wanneer diegenen die in dezelfde levensfase opgroeien, daarmee een gemeenschappelijk beleefde historie hebben, en zich hierdoor onderscheiden van diegene die eerder en later opgroeiden. De snelheid van maatschappelijke veranderingen bepaalde volgens Mannheim uiteindelijk of er generaties ontstonden, en welke (Mannheim 1952, 286-320).

De reden waarom in deze scriptie wordt gekozen om voor een generatietypologie te gaan, is ook gebaseerd op de veronderstelling van Mannheims denken, dat mensen blijvend worden beïnvloed door de historische invloeden die ze in hun jeugd hebben ondergaan. Met andere woorden... het gedrag, de emoties, de handelingen en overtuigingen van de mens zijn mede (en misschien wel voornamelijk) gebaseerd op de ervaringen van de gebeurtenissen in iemands jeugd. Gebaseerd op dit gegeven, is gekozen voor een uiteenzetting in generatiekenmerken (Van der Broek, 2001).

2.3.2. Generatietypologie

Mensen beslissen niet zelf in welke maatschappij, in welke tijdsgeest ze ter wereld komen. Toch is de periode waarin je wordt geboren essentieel voor de inrichting van je leven (Van Hintum & Latten, 2007). De typologie van generaties baseert zich op de formatieve periode van individuen. Volgens Mannheim, kan deze periode gevonden worden vanaf het zeventiende levensjaar (de adolescentieperiode). De grondgedachte hierachter is dat adolescenten gevoeliger zijn voor de tijdgeest dan volwassenen, die immers reeds blijvend beïnvloed zijn door hun eerdere formatieve ervaringen, en dat de indrukken die in deze levensfase worden opgedaan blijvend hun stempel drukken (Van den Broek, 2001:332).

Er zijn vele manieren om generaties te typeren. Een kleine greep uit het aanbod levert het volgende op: de generatie van nix (Volkskrant en Groene Amsterdammer), een generatie van genieters (HP/De Tijd), de meerkeuze generatie (NRC Handelsblad), de mammoet generatie (Intermediair), de grenzeloze generatie (HP/De Tijd), de stille generatie (Elsevier), de achterbankgeneratie (de Volkskrant) en de XTC-generatie (Nieuwe Revu) (Van den Broek, 2001). In deze scriptie hanteren wij de typologie van generatiesocioloog Henk Becker (Becker, 1992):

Type generaties:	Periode:
Vooroorlogse Generatie	Geboren tussen 1910 – 1929
Stille Generatie	Geboren tussen 1930 – 1940
Protestgeneratie	Geboren tussen 1941 – 1955
Verloren Generatie	Geboren tussen 1956 - 1970
Pragmatische Generatie	Geboren na 1971 - ...

Figuur 3.2 Generatiekenmerken gebaseerd op Becker; 'Generaties en hun Kansen' (1992)

De beperking van Becker's typologie is dat het niet geheel volledig is, daar geïmpliceerd wordt dat iedereen die na 1970 geboren is, tot dezelfde generatie behoort. Verder onderzoek toont bijvoorbeeld aan dat er wel degelijk verschillen kenbaar zijn tussen de generaties, geboren na 1970. Zo benoemt Peter Ester e.a. (2008) de generatie na 1960 (1970) de 'keuzegeneratie'. Hiermee wordt bedoeld dat van jongeren, vooral vanaf de jaren '80 verwacht wordt dat zij hun eigen leven vormgeven op basis van eigen gemaakte keuzen, eigen verantwoordelijkheden en zelfregie (Ester e.a, 2008: 25). Jac Vroemen (in Hamann, 2003:21) gaat verder en onderscheidt na 1970 nog de 'Generatie X' en de 'Internetters'. De Generatie X is geboren tussen 1960 en 1975 en de Internetgeneratie zijn geboren tussen 1975 en 2000.

2.3.3. Stille Generatie

De eerste generatie waar dit onderzoek zich op richt, betreft de Stille Generatie. Bij deze generatie begint de formatieve periode in of vlak na de Tweede Wereldoorlog. Tijdens deze formatieve jaren waren er in Nederland al heel wat onderwijsmogelijkheden ontwikkeld voor het volgen van een vervolgstudie op de middelbare school. Omdat deze generatie (ten opzichte van hun vorige generatie) geen idealistische (romantische) gevoelens meer koesterden en ont-ideologiseert was, studeerden ze met 'moed der wanhoop' (Becker, 1992:55) naar het diploma wat hen toegang tot de universiteit verschafte en daarna tot een hooggewaardeerd beroep. Bovendien kregen jongeren uit alle lagen van de samenleving (ook uit de lagere milieus) kansen tot het volgen van onderwijs op alle niveaus. Echter, de intrede van deze kansen betekende nog niet direct het opvolgen op grote schaal. Slechts een beperkt gedeelte van deze jongeren maakte gebruik van het hogere onderwijs en de universiteit. Bovendien gingen relatief gezien nog maar erg weinig meisjes studeren. Blijkbaar vonden de ouders het nog niet nodig om te betalen voor dochters opleiding. Veel meisjes werden nog wel ingezet om het arbeidstekort dat na de oorlog ontstond aan te vullen, maar de maatschappelijke norm bleef toch dat meisjes – en zeker moeders – thuis hoorden (Hamann, 2003:27).

Idealen ontstonden, verwachtingen werden gecreëerd. De wederopbouw na de oorlog zorgde voor een economisch herstel:

“Wat bereikt werd, was duidelijk zichtbaar. Je kreeg niets cadeau. Dat werkte een kalme tevredenheid en een nuchtere kijk op wat komen ging in de hand.” (Becker, 1992:56)

De waarden die deze generatie met zich meedroeg, was over het algemeen conventioneel, arbeidsethos was zeer hoog en de voorgeschreven seksuele moraal droeg nog amper sporen van de seksuele revolutie. Er heerste een sfeer van hard werken, zuinigheid, wijsheid (door het lezen van vele boeken),

preutsheid, ingetogenheid (geen overbodige luxe) en het hard werken aan je toekomst. Het was een generatie, waarin naaktheid nog een taboe was. Waarin de ouders nog werden aangesproken met 'u' en het was de laatste generatie die hun formatieve periode doorbracht zonder de luxe van een televisie. De titel 'Stille Generatie', is door Becker toegekend, omdat het geen conflictgeneratie is. De mensen in deze generatie werkten hard, maar kwamen niet in opstand als ze werden teruggeduwd. Ze hielden zich weliswaar stil, maar waren zich terdege bewust van hetgeen waar ze het niet mee eens waren. Het werd alleen niet hardop uitgesproken (Hamann, 2003).

Bovendien daalt vanaf de Stille Generatie het aantal geboorten per vrouw. Met andere woorden, de generaties na deze generatie zullen relatief gezien minder kinderen per gezin krijgen. Hiervoor was met name de komst van de anticonceptie in het midden van de jaren '60 van de vorige eeuw verantwoordelijk. Daarnaast was ook de stijging van het opleidingsniveau van de vrouw, toename van buitenshuis gaan werken en het veranderde waardepatroon, van invloed (Becker, 1992:57-61).

2.3.4. Internetgeneratie

De generatie 'internetters' is geboren tussen 1975 en 2000. Omdat dit een bredere periode is dan de indeling van Becker, is het lastiger te definiëren op de tijdslijn waar de formatieve periode ligt. In dit onderzoek concentreer ik mij op de personen, die geboren zijn tussen 1985 – 1993 (ook wel de Generatie Einstein genoemd, geboren na 1985 (Boschma, 2006).

De Internetgeneratie is een generatie die mondiaal georiënteerd is, multicultureel, postmodern – ieder zijn eigen ding -, harmonieus en betrokken bij het milieu. Het zijn 'speed communicators', die zelf willen bepalen, hun individuele ontplooiing is een hoog goed. Als deze generatie het gevoel heeft 'not connected' te zijn, dan is een ander gauw gevonden. Ze zijn onafhankelijk, selecteren snel en zeer doelgericht (Hamann, 2003:46-47).

De jeugd van deze generatie kenmerkt zich door economische groei en welvaart. Hierdoor is de Internetgeneratie – in tegenstelling tot de Generatie X – weer meer in staat om op de mens gericht te zijn. Dit betekent: minder materialistisch, verder kijken dan het eigen leven en betrokken met wat er in de wereld gebeurt (Hamann, 2003:47).

Het tijdperk waarin de Internetgeneratie opgroeit, is een tijdperk dat weinig hiërarchie kent. Het netwerken komt in de plaats van de vaste structuren. De informatie- en communicatietechnologie ontwikkelt zich razendsnel en bijblijven is een prioriteit geworden. Werk staat voor (zelf)ontplooiing en gaat niet per se over geld verdienen. Het hoge tempo van de (technologische) ontwikkelingen kan deze generatie aan en zorgt zelfs voor de nodige uitdagingen. (Hamann, 2003:48-49).

De SMO, Stichting Maatschappij en Onderneming heeft in het jaar 2003 een tweetal onderzoeken gepubliceerd over de Internetgeneratie (uit Hamann, 2003:46). Uit dit onderzoek blijkt onder andere dat de Internetgeneratie opgroeit met het postmodernisme:

“Waar Generatie X nog heel wisselend omging met postmoderne problemen, lijkt de Internetgeneratie hier een antwoord op te hebben gevonden. Ze kiezen voor open communicatie en duidelijkheid.” (Hamann, 2003:48).

De Internetgeneratie gaat voor het zelf ontdekken, onafhankelijk een mening vormen, je 'eigen ding' hebben. Belangrijke waarden zijn gelijkwaardigheid en eigen verantwoordelijkheid. De leden uit deze generatie worden ook wel 'verbindingshoppers' genoemd: er zijn meer sociale verbindingen, waarvoor gekozen kan worden. Als een verbintenis niet bevalt of er is een leukere, dan wordt gemakkelijk gewisseld.

Dit 'rond hopen' heeft te maken met de netwerkvaardigheden die samengaan met het internet. De verliezers in deze generatie, zijn dan ook degene die moeite hebben met communiceren, netwerken, verbinden (Hamann, 2003:49).

2.4. Conclusie

Allereerst is het belangrijk een kanttekening te plaatsen bij de beschreven processen. Grote maatschappelijke processen als onder andere individualisering, seksualisering, emancipatie en detraditionalisering, verlopen vrijwel nooit via een lineair proces. Dergelijke processen zijn zigzaggend te herkennen: op en neer, af en aan: golvend. Elke golf is een reactie op een algemene trend (zoals, bijvoorbeeld de trend van individualisering en seksualisering) (Wouters, 2008). Wouters spreekt hierin over het 'spiraalvormige proces' (2008:253). In deze thesis heb ik ervoor gekozen om de belangrijkste maatschappelijke veranderingen in de Nederlandse samenleving met grote gevolgen voor de hofmakerij te benoemen en (deels) te beschrijven. Het veranderingsproces binnen het domein van hofmakerij kan immers niet losgezien worden van andere grote maatschappelijke veranderingen. De lezer zou echter een verkeerd beeld kunnen krijgen van de maatschappelijke veranderingen in de afgelopen decennia, daar ik deze processen relatief lineair heb neergezet. Dit is dus niet een volledige weergave van de geschiedenis, omdat deze natuurlijk meer nuances bevat, die hier niet beschreven zijn.

2.4.1. Onzekerheid neemt toe

Wanneer collectieve tradities, rituelen en denk- en gedrag patronen afbrokkelen, beschikt het individu over de mogelijkheid en keuze voor een zelf (her)constructie. Anders gezegd hij bepaalt zelf zijn keuzes, kansen en mogelijkheden en welke risico's hij daarbij neemt. Beck spreekt hier over een 'do-it-yourself biography' (Beck, 1996). De individuele vrijheid om je levensgeluk optimaal vorm te geven en daarbij alle keuzen te benutten in een klimaat van verregaande tolerantie, is toch wel één van de gro(o)t(st)e voordelen van het individualiseringsproces.

De 'do-it-yourself biography' kent echter ook een andere zijde, namelijk die van 'risk biography'. Een toegenomen keuze- en beslissingsvrijheid kent tegelijkertijd een toenemende onzekerheid (Beck-Gernsheim, 1996). Waar voorheen de opgelegde regels, rituelen en tradities de waarheid voorkauwde, zijn nu soms nergens 'juiste' antwoorden te vinden op prangende (levens)vragen. Bovendien ligt de verantwoordelijkheid voor de verkeerde keuze voortaan ook geheel bij het individu (Hustinx, 1998). Tijdelijkheid en twijfelachtigheid worden herkenbare 'kwaliteiten' van het leven (Bauman, 1993). Voor het domein van hofmakerij kan deze trend worden doorgetrokken. Er is steeds minder vastgelegd, er zijn minder regels en tradities, de omgeving bepaalt steeds minder. Als de codes en regels steeds diffuser worden dan wordt het hofmaken zelf ook steeds diffuser. Socioloog Wouters ondersteunt deze stelling en stelt het volgende vast:

"Het wordt voor de manierenboeken steeds moeilijker om de codes (rituelen) in de hofmakerij in algemene termen te beschrijven. Het lijkt erop te wijzen dat de codes (rituelen) steeds gedifferentieerder worden en hiermee de vaste (bekende) gewoonten overschrijft." (Wouters, 2005:132)

Hoewel bovenstaande gedeeltelijk impliceert dat het individu volledig zelf verantwoordelijk is voor de constructie van zijn eigen leven en geluk, blijkt opleidingsniveau evenals het inkomensniveau van het individu en diens sociale vaardigheden en materiële mogelijkheden nog steeds een sturende rol te spelen (Laermans, 1990-1991:215). Voor wie niet over een degelijke opleiding, bepaald inkomen en sociale vaardigheden beschikt, gelden in het huidige geïndividualiseerde klimaat juist aanzienlijke

vrijheidsbelemmeringen (Hustinx, 1998).

Vertaald naar het speelveld van de hofmakerij kan gesteld worden dat er een sociale ongelijkheid kan optreden in partnerkeuze:

“Trefzeker kiezen is niet weggelegd voor de klassen met een lager opleidings- en inkomensniveau...” (Hustinx, 1998)

Doordat traditionele instituties, zoals bijvoorbeeld de kerk, krimpen en bestaande normen en waarden op hun retour zijn, neemt de onzekerheid van individuen toe. De vanzelfsprekendheid is zoek en het individu voelt innerlijke onrust en twijfel (Beck, 1995:48). Met andere woorden, de grotere vrijheid zorgt voor een toenemende druk om te presteren. Richard Sennet (1998) beschrijft dit proces als het ‘nieuwe kapitalisme’: de toegenomen flexibiliteit en vrijheid lijkt de moderne mens (persoonlijkheid) te beroven van zijn gevoel van continuïteit en gemeenschap; het individuele menselijke karakter dreigt te worden aangetast, met name de karaktereigenschappen die ervoor zorgen dat mensen zich onderling verbinden (Sennet, 1998:27). Vooral in de jaren '90 heeft het gevoel van een verloren sociale verbondenheid en solidariteit een grote vlucht genomen (Post, 2000). Opvallend is dat de Internetgeneratie als ‘verbindingshoppers’ worden omschreven, door het toenemende aantal sociale verbindingen waarvoor gekozen kan worden (Hamann, 2003). Gesteld kan worden dat hoewel het aantal verbindingen toeneemt, de intensiteit van de kwaliteit van de verbinding afneemt, waardoor gevoelsmatig de onderlinge verbondenheid slinkt.

2.4.2. Ik, ik en ik

Vanaf het midden van de jaren '60 begon de druk op de gevestigde orde op te lopen, de voorbeeldfuncties en de idealen van harmonieuze ongelijkheid verloren aan kracht: een nieuwe fase van collectieve emancipatie en verzet was aangebroken (theorie Elias uit Wouters, 2008). Alle (sociale) lagen van de bevolking waren bij deze fase betrokken. De verhoudingen tussen werkgevers en werknemers, tussen ouders en kinderen, studenten en hun professoren, mannen en vrouwen stonden onder spanning en werden steeds meer gekenmerkt door conflict vanwege de emancipatieprocessen. Praktisch alle betrekkingen werden minder hiërarchisch en formeel. Hierdoor werd het voor steeds meer groepen als: homoseksuelen, tieners, vrouwen, kinderen bijna vanzelfsprekend om verbetering te verwachten. Voor de omgang tussen de seksen in het veld van de hofmakerij betekende dit dat vooropgestelde regels verdwenen, meer flexibiliteit volgde voor zowel de mannen als de vrouwen, het (machts)verschil tussen mannen en vrouwen verminderde en de ‘IK’ ging de ‘WIJ’ overtreffen. Dit laatste wordt door Wouters aangeduid met de term ‘wij-ik-balans’ (Wouters, 2008:31-37). Het houdt in dat de tot dan toe levenslange relaties, als bijvoorbeeld het huwelijk, het karakter kreeg van vrijwilligheid en verwisselbaarheid. De vorm en continuïteit van de relatie werd afhankelijk van de individuele inzet en keuzen. Ofwel de wij-ik-balans verschoof naar de kant van het IK (Wouters, 2008:287-290).

De wij-ik-balans van de Stille Generatie kenmerkt zich nog door de WIJ. Het instituut huwelijk is een streven. Later zal blijken dat het opleidingsniveau van vrouwen stijgt, alsmede de kansen om buitenshuis te gaan werken. De komst van de anticonceptiepil is hiervoor verantwoordelijk (Becker, 1992). Deze kansen zijn voor de Internetgeneratie volop ontwikkeld, waardoor de wij-ik-balans is verschoven naar de IK.

De IK groeide op alle fronten en niet in de minste plaats op het front van de hofmakerij. Iemands sociale klasse, nationale of regionale afkomst, godsdienst en rangorde in het gezin waren geen van alle nog de overheersende bepalers voor iemands identiteit en daarmee de partnerkeuze. De nadruk kwam steeds meer te liggen op de persoon zelf: in het karakter, het lichaam, iemands seksuele voorkeur en gedrag.

Wouters zegt hierover:

“Mede dankzij de groeiende welvaart en de verzorgingsstaat verminderde de traditionele onderwerping van de belangen van individuen aan die van hun groep en groeide de verwachting dat de meeste mensen zich meer op eigen kracht en met eigen middelen staande konden houden. De vorm van identificatie met wij-groepen (familie, gezin etc.) die volledig blind en automatisch is, maakte plaats voor meer uiteenlopende en sterker gedifferentieerde vormen van identificatie.” (Wouters, 2008:290)

2.4.3. Tot slot

Vergeleken met het begin van de 20^e eeuw is er duidelijk een hoop veranderd ten aanzien van de hedendaagse hofmakerij. Van een streng gechaperonneerde manier van ‘elkaar ontmoeten’ is de hofmakerij verschoven in de richting van een, in zijn uiterste vorm, uit de ban gesprongen geseksualiseerde manier van elkaar het hof maken. Grote maatschappelijke processen als de individualisering, de emancipatie, de seksuele revolutie enzovoorts hebben bijgedragen aan deze grote verschuiving in de hofmakerij: rituelen zijn gesneuveld, rolpatronen zijn verdwenen, mogelijkheden en vrijheden zijn toegenomen en traditionele ankers kent de hofmakerij niet meer.

De twee generaties, waar het empirische gedeelte zich op richt, worden onder invloed van deze processen gekenmerkt. De Stille Generatie, is een generatie waar de maatschappelijke processen nog geen sporen hebben achtergelaten. De Internetgeneratie daarentegen is geïndividualiseerd, geëmancipeerd, geseksualiseerd, geïnformaliseerd en gedetraditionaliseerd.

Op welke manier deze processen als individualisering, informalisering, seksualisering, detraditionalisering en emancipatie invloed hebben gehad op de hofmakerij van toen en nu, wordt verder onderzocht door het empirische onderzoek. Hierin wordt bovendien de praktijk aan het woord gelaten over de manier waarop de Stille Generatie iemand het hof maakte ten opzichte van de Internetgeneratie.

3. Methodologie

Aan de hand van literatuuronderzoek in hoofdstuk twee is een eerste beantwoording gegeven op de centrale vraagstelling. In dit hoofdstuk volgt de methodologische verantwoording. De eerste paragraaf gaat over de keuzes die tot de afbakening leidden. Daarna wordt de aanpak, de strategie, selectie van onderzoekseenheden, data-verzameling en data-analyse geschetst. Per item volgt steeds de verantwoording voor de gemaakte keuzen.

3.1. Onderzoeksstrategie

Braster (2000) verstaat onder de term onderzoeksstrategie een combinatie van onderling samenhangende onderzoeksbeslissingen. Er kunnen drie onderzoeksstrategieën worden onderscheiden, het experiment, de casestudy en de survey (Braster, 2000:20-21).

3.1.1. Soort onderzoek

Voor deze thesis heb ik een explorerend kwalitatief onderzoek verricht in de vorm van een casestudy. Een casestudy valt het beste te omschrijven als een onderzoeksstrategie, waarvan het voornaamste kenmerk is dat er sprake is van een intensieve bestudering van een sociaal verschijnsel bij één of enkele onderzoekseenheden (vgl. Swanborn, 1996:22). Vertaald naar het onderzoek dat in deze scriptie wordt uitgevoerd, betekent dit het volgende:

Het sociale verschijnsel dat in dit onderzoek wordt onderzocht, betreft de 'hofmakerij'. De enkele onderzoekseenheden betreffen de twee generaties. Middels een explorerend kwalitatief onderzoek wordt dit sociale verschijnsel diepgaand onderzocht. Een overzicht van de kenmerken van een casestudy een aantal kenmerken, ziet er als volgt uit:

Kenmerken van een Casestudy	Kenmerken van dit onderzoek:
Eén of enkele onderzoekseenheden	Twee onderzoekseenheden: twee generaties
Pragmatische of theoretische selectie van onderzoekseenheden	Pragmatische selectie van de twee generaties
Metingen gedurende langere periode	Metingen vinden plaats op een tijdslijn: heden (2011) en verleden (1950 – 1960)
Observatie, diepte-interviews en/of het gebruik van bestaande gegevens als methoden van dataverzameling	Methode van dataverzameling: semi-gestructureerde diepte-interviews
Kwalitatieve analyse van empirische variabelen	Kwalitatieve analyse
Meerdere analyseniveaus	Holistische Casestudy (Yin, 1989), omdat er sprake is van een analyse op één niveau en niet op meerdere niveaus, zoals bijvoorbeeld zou kunnen in een organisatie, waar je op meerdere niveaus onderzoek doet

Figuur 3.1 Kenmerken van een Casestudy (Braster, 2003:23)

Een wezenlijk kenmerk van een casestudy is dat een casestudy betrekking heeft op een sociaal verschijnsel in een natuurlijke omgeving of een levensechte context, waarbij dat verschijnsel zich niet laat isoleren van die omgeving of context (Braster, 2000:23). Juist in dit onderzoek is er gestreefd naar een zo'n realistisch mogelijke weergave van het heden en het verleden.

3.1.2. Inductie versus deductie

Volgens Wallace (1971) wordt het onderzoeksproces uiteengezet in vier fasen: theorie, hypothesen, observaties en empirische generalisaties. Deze fasen worden circulair neergezet en elke fase wordt dus opgevolgd door de voorgaande, waarop de fase van 'empirische generalisaties' weer wordt opgevolgd door de 1^e fase van 'theorie'. De onderliggende gedachte hierin is dat elk wetenschappelijk onderzoek op in elke fase kan starten (Braster, 2000:28). Afhankelijk van op welk moment je instapt als onderzoeker onderscheid Wallace twee benaderingen: de inductieve benadering versus de deductieve benadering.

Het onderzoek in deze thesis betreft een iteratief proces, vanwege de wisselwerking tussen theorie en empirie (Braster, 2000). De keuze voor inductief of deductief is dus ook niet zo snel gemaakt, want volgt de empirie een theorie of volgt er een theorie vanuit de empirie? Volgens de theorie, zal dit onderzoek toch een meer inductief karakter hebben (Braster, 2000:70).

Op basis van een literatuuronderzoek zal er een eerste uitspraak gedaan worden die iets zegt over de verandering in de hofmakerij van toen en nu. Vervolgens zal middels een casestudy gegevens worden verzameld, die worden vergeleken met de eerder gedane uitspraken. Deze strategie wordt ook wel 'Explanation Building' genoemd (Yin,1989). Explanation Building is een strategie waarbij hypothesen worden ontwikkeld ter verklaring van het te bestuderen sociale verschijnsel en zorgt voor een verhoging van de interne validiteit (zie paragraaf 3.3.2) (Braster, 2000:68).

3.1.3. Nomothetisch en ideografisch

De vraag die in dit onderzoek centraal staat, is beschrijvend en verklarend van aard. Volgens de wetenschap bestaan er vervolgens twee soorten verklaringsmodellen: een nomothetisch verklaringsmodel en het ideografische verklaringsmodel (Braster, 2000).

In dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van een ideografisch verklaringsmodel. Bij een ideografisch verklaringsmodel wordt er gestreefd naar het zo volledig mogelijk begrijpen van een specifiek sociaal verschijnsel (de hofmakerij), waarbij gebruik wordt gemaakt van alle relevante geachte oorzakelijke factoren (zoals gevonden in de theorie: de verschillende maatschappelijke veranderingen) (Braster, 2000:30-31).

Belangrijk om te noteren, is dat in een ideografisch kwalitatief onderzoek een generalisatie naar andere onderzoekseenheden (andere generaties of de volledige generalisatie) of contexten niet het hoofddoel is (Braster, 2000:31). In dit onderzoek wordt op basis van pragmatische redenen slechts een beperkt gedeelte van een generatie onderzocht. Een generalisatie naar de totale generatie zou zodoende onterecht zijn.

3.2. Selectie van onderzoekseenheden

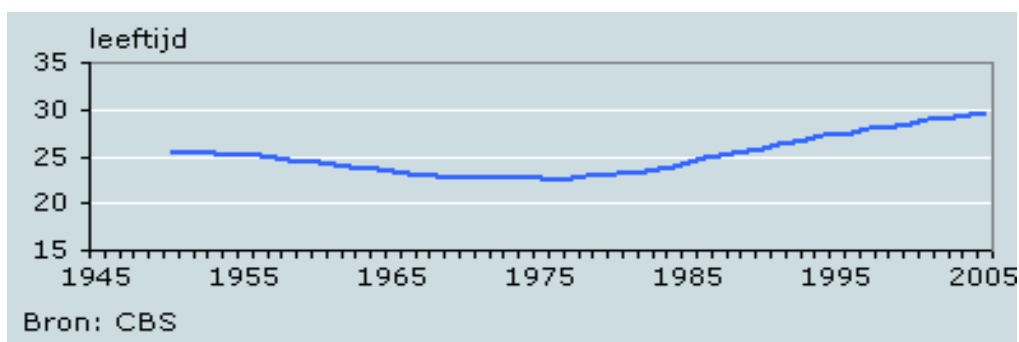
De populatie voor dit onderzoek bestaat uit twee generaties: de Stille Generatie en de Internetgeneratie. In deze paragraaf wordt er een verantwoording voor deze keuze geboden.

3.2.1. Verantwoording

De keuze voor de Stille Generatie versus de Internetgeneratie is tweeledig. Enerzijds praktisch, omdat de Internetgeneratie de generatie van nu is. Velen in mijn omgeving, onder andere ikzelf, bevinden zich in deze generatie. Anderzijds is de keuze theoretisch. De Internetgeneratie is een generatie die, zoals ook blijkt uit paragraaf 2.3.4. de eerste generatie die bekend is met de middelen in de gedigitaliseerde wereld. De keuze voor de Stille Generatie, berust op andere gronden dan de praktische. Wat opvalt in de bestudering van generaties, is dat de wereld van seksualiteit en relaties in een halve eeuw totaal en radicaal is veranderd. De Vooroorlogse Generatie, betrof een generatie waar er stiekem gedanst werd, waar een bioscoopbezoek nog als 'zedenondermijnd' werd gezien en waar meisjes moesten branden in het vagevuur voor een kusje (Hamann, 2003:25-26). Vervolgens is het seksuele moraal losgeslagen tijdens de Protestgeneratie met vrije seks zonder gebondenheid. Het is eigenlijk pas weer in de Internetgeneratie dat er een hervonden stabiliteit heerst van duurzame relaties en boterbriefjes (Hamann, 2003:51).

De primaire verantwoording voor de keuze voor de Stille Generatie versus de Internetgeneratie, is vanwege een mate van een stabilisering in het gedrag van deze generaties. Er is geen afzetting tegen de maatschappij, er is geen protest, er heerst weinig angst: de focus ligt op de vooruitgang, groeien, verbinden (Hamann, 2003). De mensen uit de Stille Generatie legde de basis voor de latere maatschappijvernieuwing en de Internetgeneratie groeien op in deze basis zonder angst en positief over de toekomst (Hamann, 2003:52-53).

Er zal een relatief verschil bestaan tussen de leeftijdscategorie van de Stille Generatie, die onderzocht wordt ten opzichte van de leeftijdscategorie van de Internetgeneratie. Zo is de Internetgeneratie relatief ouder dan de Stille Generatie. Reden hiervoor is stijgende huwelijksleeftijd, zie figuur 3.3.

Figuur 3.3 Gemiddelde leeftijd vrouwen bij eerste huwelijk (CBS, 2006)

Uit dit figuur valt af te lezen dat gemiddelde leeftijd, waarop een vrouw voor het eerst in het huwelijk treed in 1975 nog lag onder de 23 jaar. Ruim 30 jaar later, in 2005, is de gemiddelde huwelijksleeftijd gestegen tot bijna 30 jaar. Grote reden hiervoor is weliswaar de komst van de mogelijkheid tot het geregistreerde partnerschap. Echter, is er volgens CBS-onderzoek wel sprake van een trend:

“Uit CBS-onderzoek blijkt dat van de vrouwen die nu 20 tot 30 jaar oud zijn driekwart denkt ooit te zullen trouwen. Het is overigens de vraag in hoeverre al deze vrouwen hun wens kunnen realiseren. Van de 30-jarige vrouwen was in 2006 de helft nog ongehuwd.” (CBS, 2006)

Tot slot wordt het onderzoek afgebakend door te kiezen voor zowel de Stille Generatie als de Internetgeneratie, afkomstig en woonachtig in Rotterdam. Deze keuze is wederom praktisch, gezien de beperktheid in tijd en (financiële)omvang van dit onderzoek.

3.2.4. Operationalisering theoretische begrippen

Om de Stille Generatie en de Internetgeneratie te interviewen over de hofmakerij, zullen diverse begrippen geoperationaliseerd worden. Immers zal het niet heel erg resoneren als er een vraag zou worden gesteld over 'welke scripts heeft u gebruikt?'. Om de theoretische begrippen uit hoofdstuk twee als scripts, individualisering, informalisering, detraditionalisering, seksuele revolutie enzovoorts uit te vragen, zijn er diverse categorieën opgesteld. Elke categorie bestaat weer uit een aantal vragen.

Een greep uit de categorieën: omgeving, het ritueel, etiquette, seks en man-vrouw verhouding. Een volledig overzicht van de categorieën alsmede de bijhorende vragen, is te vinden in bijlage I (Stille Generatie) en bijlage II (Internetgeneratie).

3.3. Dataverzameling en dataverwerking

In een kwalitatief onderzoek kan er op verschillende manieren data worden verzameld. Veelvoorkomend zijn de volgende methoden: (participerende) observaties, bestaande gegevens en diepte-interviews (Braster, 2000:98). In dit onderzoek wordt gekozen voor een combinatie van methoden: diepte-interviews en bestaande gegevens. De aard van de hoofdvraag (verklarend en explorerend), het geringe aantal onderzoekseenheden (2 generaties), het relatief onbekende veld van de hofmakerij gelden allemaal als onderbouwingen voor de keuze voor het afnemen van diepte-interviews (Braster, 2000).

3.3.1. Semi-gestructureerde diepte-interviews

Om tot zo'n volledig mogelijke beantwoording van de vraagstelling te kunnen komen, wordt gekozen voor een semi-gestructureerde vorm van interviewen. Zoals een open interview geleid wordt door slechts een vooraf opgesteld onderwerp van gesprek, wordt een semi-gestructureerde interview geleid door een vooraf opgestelde topic-lijst (Braster, 2000:105). In deze manier van interviewen staat vooraf vast over welke onderwerpen je het wilt hebben met de *informant* (in plaats van de gebruikelijke term 'respondent', daar het individu in dit onderzoek ook geacht wordt informatie te geven over het onderzoeksveld in bredere zin (Braster, 2000:105). Daarnaast kan er tijdens het interview gewisseld worden tussen de onderwerpen en laat dit type onderzoek de interviewer enigszins vrij om door te vragen na opvallende antwoorden (Bryman, 2002:110).

Bovendien wordt gekozen voor de zogeheten 'dialogestijl' van interviewen. Deze methode wordt als meer waardevol gezien, omdat de onderzoeker de informanten om opheldering kan vragen en vice versa (Bryman, 2002).

De interviews vonden plaats in de natuurlijke omgeving van de informant: hun huis en/of verblijfplek.

3.3.2. Validiteit en Betrouwbaarheid

Het begrip validiteit heeft te maken met de kwaliteit van de metingen die een juiste beschrijving dienen te geven van de empirische werkelijkheid (Braster, 2000:62). Er zijn verschillende soorten validiteit: construct validiteit, interne validiteit en externe validiteit (Braster, 2000).

Construct Validiteit

Construct validiteit heeft betrekking op het juist vertalen van theoretische begrippen naar de empirische variabelen. Voor het opstellen van een topic-lijst is het dus belangrijk dat de theoretische vindingen helder

vertaald worden naar onderwerpen en vragen voor de informanten. Omdat in een casestudy vooraf niet geheel helder is, naar welk antwoord gezocht wordt, zullen 'richtgevende' onderwerpen c.q. vragen opgesteld moeten worden. In methodologische termen wordt dit laatste proces omschreven als 'triangulatie':

"Vraag niet welke methode geschikt is om een probleemstelling te beantwoorden, maar vraag welke combinatie van methoden het beste geschikt is" (Braster, 2000:64).

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van data-triangulatie, waarbij meerdere databronnen worden gebruikt, zoals diepte-interviews en bestaande gegevens.

Interne validiteit

De interne validiteit in een onderzoek heeft betrekking op de relaties tussen de concepten; in dit geval de hofmakerij en de twee generaties. De interne validiteit heeft te maken met het vaststellen van causale relaties tussen theoretische concepten in de empirische werkelijkheid (Braster, 2000:67). Yin (1989) onderscheidt hierin een aantal strategieën, zoals de pattern matching, explanation building en de tijdsreeksanalyse. In paragraaf 3.1.2 is te lezen welke keuzen ten aanzien van de interne validiteit worden gemaakt in dit onderzoek.

Externe validiteit

In de externe validiteit gaat het om de generaliseerbaarheid van de causale relaties (interne validiteit) naar andere personen, plaatsen en tijden. Met andere woorden, in hoeverre zijn onderzoeksuitkomsten van een casestudy te generaliseren naar andere cases? (Braster, 2000:72). Het antwoord volgens Braster (2000) is redelijk kort, namelijk "nauwelijks":

"Bij casestudy's doen we beschrijvende of verklarende uitspraken over een sociaal verschijnsel bij slechts een onderzoekseenheid. Hoe kunnen die uitspraken ook van toepassing zijn op mogelijk honderden andere onderzoekseenheden?" (Braster, 2000:72)

Een manier waarop de generaliseerbaarheid van een casestudy toeneemt, is wanneer er meerdere onderzoekseenheden worden geanalyseerd. In dit onderzoek wordt weliswaar gekozen voor twee onderzoekseenheden. Deze zijn echter zo omvangrijk dat er niet naar gestreefd wordt generaliserende uitspraken te kunnen doen over de gehele Stille Generatie en de gehele Internetgeneratie.

De betrouwbaarheid van dit onderzoek wordt gewaarborgd door een 'protocol' op te stellen, zoals bijvoorbeeld dit hoofdstuk, uiteenzetting van de onderzoekseenheden en de topic- en vragenlijsten (zie bijlage). Daarnaast wordt er ook een 'database' opgesteld waarin onderzoeksnotities en interviewverslagen zijn terug te vinden (Braster, 2000).

3.4. Data-analyse

De analyse van de verzamelde gegevens kan op verschillende manieren geanalyseerd worden. Grofweg is er een onderscheiding in vijf mogelijke perspectieven (vgl. Swanborn, 1996): deductieve analyse, inductieve analyse, kwantitatieve analyse, kwalitatieve analyse en de heuristische aanpak. Op diverse plekken in dit hoofdstuk, zijn diverse keuzen al aan bod gekomen, zoals de inductieve analyse en de kwalitatieve analyse.

3.4.1. Inductieve analyse

In paragraaf 3.1.2. is de keuze voor een inductieve analyse kort toegelicht. In deze plaats wordt de keuze voor deze manier van analyseren in herinnering gebracht en uitgebreid.

Voor de analyse van de verzamelende gegevens wordt de Grounded Theory van Glaser & Strauss (1967) gehanteerd. Het uitgangspunt van deze theorie is dat theorieën en concepten in het loop der onderzoek worden ontwikkeld. Eventuele bestaande theorieën worden slechts gebruikt om de theorievorming van de onderzoeker te helpen ondersteunen. Het grote voordeel aan deze manier van werken, is dat de onderzoeker trouw kan blijven aan haar gegevens in plaats van ze te vervormen, zodat ze zouden passen in een bestaande theorie (Strauss e.a. 1990). Het nadeel zou kunnen liggen in het feit dat aanvankelijk dergelijke manier van onderzoeken onsamenhangend lijkt. Echter als categorieën en grenzen zich tonen, zich ontwikkelen en relateren, dan zal hun onderlinge samenhang een theoretisch kader vormen.

Tijdens het onderzoek zullen perspectieven en hypothesen kunnen meevormen en veranderen met het onderzoek. Dit iteratieve proces zal zich herhalen tot er een 'saturatie' is bereikt. Deze gefundeerde theoriebenadering gaat uit van een aantal stappen (Straus e.a. 1990):

1. Open coding (ontdekken, uiteenrafelen, onderzoeken, vergelijken, conceptualiseren en categoriseren van gegevens)
2. Axial coding (richtgevende begrippen, categorieën met elkaar verbinden)
3. Selective coding (selectie van kerncategorieën en het leggen van relaties met andere categorieën)

De laatste fase van 'selective coding' is eigenlijk de fase, waarin de Grounded Theory vorm krijgt. Tot slot wordt er een 'storyline' door de onderzoeker geschreven, waardoor het verhaal gaat leven (Braster, 2000:113).

3.4.2. Kwalitatieve analyse

Data-analyse is data-reductie (Braster, 2000:115).

De open half-gestructureerde interviews zullen worden opgenomen en letterlijk getranscribeerd. Als algemene regel voor transcriptie geldt dat er een minimaal verlies mag optreden van de auditieve informatie. Middels de grounded theory wordt informatie geclusterd en gecodeerd.

4. Data-Analyse

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van het empirische onderzoek gepresenteerd naar de verschillen in de hofmakerij tussen nu en vijftig jaar geleden. Er zijn diverse diepte-interviews gehouden met personen uit de Stille Generatie en uit de Internetgeneratie. Deze diepte-interviews zijn ingedeeld op een aantal onderwerpen. Deze indeling houd ik aan voor de paragraafindeling van dit hoofdstuk. De subparagrafen zijn de categorieën, die zijn gefilterd uit het literatuuronderzoek.

Elke paragraaf wordt onderbouwd door enkele citaten van informanten. De informanten van de Internetgeneratie worden hier met de voornaam aangesproken en de informanten uit de Stille Generatie worden met dhr. of mevr. aangesproken. Reden hiervoor is dat de Internetgeneratie zich bij de onderzoeker met de voornaam voorstelde, terwijl de Stille Generatie zich voorstelde als mevrouw of de heer.

4.1. Ritueel

Het eerste onderwerp uit de interviews gaat over de hofmakerij zelf. Hoe ziet het ritueel er vijftig jaar geleden ten opzichte van nu uit? Waar liggen de verschillen? En waar de overeenkomsten? De term 'ritueel' beschrijft het geheel van gebruiken, voorschriften en voorgeschreven (formeel) gedrag dat steeds (stilzwijgend) herhaald wordt (Van Leer, 1995).

Waar het begrip 'hofmakerij' voor de Stille Generatie een veelvoorkomend en bekend begrip is, geldt dit niet voor de Internetgeneratie. Het begrip is weliswaar vaag bekend, maar zeker niet veelvoorkomend. Elk interview met een informant uit de Internetgeneratie begon dan ook met de vraag, wat ze onder 'hofmakerij' verstaan en een eventuele uitleg erover, opdat de consistentie in het onderzoek bewaard bleef.

"Het is een redelijk ouderwetse term. Ik versta eronder dat als je met een meisje bent, je laat zien dat je interesse hebt in dat meisje.. en te kijken of zij dat ook in jou heeft." Sam – 1988

"Nou niet echt... ik heb wel een gevoel bij de term, maar weet niet goed wat ik eronder moet verstaan."
Lynn – 1988

"Ja euh.. het heeft wel wat. Het heeft iets klassieks... Flirten klinkt als 'het hoort erbij'... maar hofmakerij klinkt als: iemand helemaal geweldig vinden en daarom ga je jouw best doen voor diegene... Ik vind het mooi!"
Valerie – 1990

4.1.1. Doel / Intentie

De hofmakerij is het proces waarin alleenstaanden op zoek gaan naar een vaste partner. Hiervoor worden alle potentiële partners onderzocht, geanalyseerd en getest, om uiteindelijk de ware te vinden en aan zich te binden (Zwaenepoel, 2009).

Het eerste wat opvalt in de resultaten uit het empirische onderzoek, is dat de hofmakerij anders wordt ingezet door de Stille Generatie dan door de Internetgeneratie. Ook het doel is verschoven. Waar het vroeger met name belangrijk was om 'een goede man of een goede vrouw' te treffen, is de intentie door de huidige generatie verschoven naar 'in het moment leven' en 'het leuk hebben'.

"Ik ben dan niet perse erop uit om met iemand te zoenen.. maar gewoon die aandacht, de hilarische avonden, aantrekken-afstoten.. iemand om je vinger winden en dan opeens weer weggaan." Frances – 1985

"Nou, hij scheen mij lief te vinden hihi. Hij woonde op de Vlietlaan en ik liep daar altijd voorbij en toen had zijn moeder gezegd: 'dat is een aardige meid en dat is een goede vrouw voor jou.'" Mevr. Groeneweg – 1930

“Gewoon in het moment leven. Het is nooit met de intentie... ‘het wordt wat’... Ik vind mijn leven dus wel goed zo. Ik heb echt geen zin in een burgerlijk leven, waarin ik met één meisje op de bank moet zitten ofzo.” Tjalling – 1990

Ook blijkt uit de antwoorden, dat waar de intentie verandert, het gedrag mee beweegt. Als de intentie is ‘een goede man, een goede vrouw aan de haak slaan’, dan is het daaropvolgende gedrag ‘netjes en passend gedragen’.

“Ja, het was als meisje belangrijk om jezelf netjes te presenteren. Anders stond je bekend als slet en dan wilde geen enkele man je meer.” Mevr. van Assendelft – 1935

“Jaa, het was een apart verhaal voor ons. De nette meisjes moesten niets van ons hebben, de zeevarenden [...], Een varensgezel werd gezien als een hoerenloper: “Elk stadje een ander schatje”. Een varensgezel was een zeeman[...]. De enige kans die we eigenlijk hadden was bij de hoeren.” Dhr. Tuitel - 1936

Als de intentie is, ‘het leuk hebben’, ‘in het moment leven’, dan is het daaropvolgende gedrag losser en vrijer. Een constatering uit de interviews is, dat de invulling van de scripts of de vorm van het ritueel dus blijkt af te hangen van het doel, waarvoor de hofmakerij wordt ingezet.

Daarnaast blijkt dat de regels van het ritueel voor de Internetgeneratie vervaagd zijn. Waren er bij de Stille Generatie heldere en duidelijke regels van ‘hoe het moest’, ‘wat toelaatbaar was en wat niet’, ‘wat mocht en wat niet mocht’, is dat voor de Internetgeneratie niet meer zo duidelijk. Het blijkt dat deze generatie de regels zelf maakt en invult. De etiquettes, die tegenwoordig bestaan, zijn daarmee afhankelijk van het individu en diens referentiekader (waarden en normen).

“En etiquettes zijn er eigenlijk niet meer echt.” Lynn – 1988

“Zolang je allebei je eigen ding kunt doen, zonder dat er regels aan vastzitten. Je kunt je eigen regels maken, vind ik.” Sam – 1988

4.1.2. Scripts

Op het terrein van de sociaal cultureel antropologen wordt het ritueel van de hofmakerij aangeduid als ‘scripts’. De overeenkomsten in de scripts tussen beide generaties zijn terug te vinden in een aantal algemene codes, als: ‘oogcontact’, ‘praten’, ‘aandacht’, ‘initiatief’, ‘dansen’. De manier waarop deze codes invulling krijgen, verschilt echter: zo trekken de vrouwen uit beide generaties de ‘aandacht’ van de man, hoewel De Stille Generatie dit laat zien door bijvoorbeeld het sjaaltje van de nek van de man af te trekken, en de Internetgeneratie dit laat zien door te roepen: “lekker ding...”.

“... Wij trokken dan het sjaaltje van de nek van een jongen. Zo lieten we zien dat we hem wel leuk vonden.” Mevr. Elvers – 1939

“Het begint altijd met oogcontact... en dat je elkaar aankijkt en dan is er een klik. En dan spreek je de dame aan... ‘Ken ik jou niet ergens van...’... werkt altijd! en dan ga je proberen om te laten zien hoe leuk jij wel niet bent. En dan kijk je of het gesprek vordert en als ze dan leuk blijkt te zijn, dan gaat het verder.” Sam – 1988

De verschillen in de scripts tussen beide generaties zitten in de codes als ‘geld’, ‘thuisbrengen’, ‘zoenen’, ‘flaneren’, ‘drank’, ‘ouders’. Het script van de Stille Generatie toont zich door veelal een initiatief van de man, in het weekend dansen in balzalen, op Stierenavond (dit was de woensdagavond, waarop het

voor de meesten was toegestaan om naar buiten te gaan) of het weekend flaneren op bijvoorbeeld de Binnenweg, thuisgebracht worden door de man, korte ontmoeting met de ouders van de dame, bioscoopje pakken, thuis (bij de dame) televisie kijken in gezelschap van de ouders met als (voorspelbaar) vervolg 'verkering'.

Dit script is redelijk consistent en was toepasbaar voor iedere informant uit de Stille Generatie, met hier en daar slechts kleine verschillen.

"Jaaa op Stierenavond ging je de straat heen en weer lopen. De Binnenweg of de Hoogstraat, daar liep je dan opgedirkt doorheen." Mevr. Elvers – 1939

"Jaa, het was een manier om aan de man te komen en omgekeerd. Hoe ze tegenwoordig chatten op het internet, zo deden wij aan 'flaneren'." Mevr. van Assendelft – 1935

"Ja Ja, dan zat je op de bank televisie te kijken of een potje te kaarten met de ouders. Ja, ze zaten zelfs tussen ons in op de bank." Dhr. van Elowijk – 1938

"En ik bracht haar dan netjes thuis om tien uur." Dhr. Tuitel – 1936

Wat opvalt in de scripts van de Stille Generatie is de 'korte ontmoeting met de ouders'. Dit wordt als een belangrijk onderdeel van de hofmakerij beschouwd. Voor de Internetgeneratie is dit ondenkbaar. Bij hen komen de ouders pas na maanden en soms helemaal niet in beeld.

Ook is het opvallend dat het 'spannende karakter' van de hofmakerij vaak ter sprake komt bij de informanten van de Stille Generatie. Daar waar zij 'spannend' zeggen, doelen ze op het feit dat het tonen van genegenheid naar elkaar altijd stiekem moest.

"En toen op die bruiloft, toen ik mijn eerste vrouw (Kitty heette ze) ontmoette, toen heb ik een paar keer met haar gedanst en toen wist ik dat ik een afspraakje kon maken, dat voelde ik. Maar, toen ben ik eerst langs mijn moeder gegaan om te vragen: "zie je dat meisje, waarmee ik heb gedanst, wat vind je daarvan?" Jaaa, dat vond ze een geweldige dame. Dus toen heb ik een afspraak met haar gemaakt. Zij viel in goede aarde, want ze was een keurig meisje." Dhr. van Elowijk – 1938

"Ik moest wel gelijk kennis komen maken. Even keuren. Pa en ma kwamen mee naar de deur. Nou een handje geven. En zeggen dat je het netjes zou houden. En natuurlijk werd gevraagd of ik werkte? En dan zei ik ja." Dhr. van Elowijk - 1938

"Maar ja, dat was gewoon gezellige dingen doen... en zoenen dat was er bijna niet bij. Wij moesten stiekem zoenen in het hoekje buiten en dan kwam er zo'n nachtwaker met een grote zaklantaarn... nou dan stond je stijf van de schrik." Mevr. Elvers – 1939

Het ritueel van de Internetgeneratie laat zich een stuk moeilijker in standaardcodes vangen. Door de eigen, individuele invulling worden de gehanteerde codes talrijker en diverser. Je komt codes tegen, zoals 'scannen', 'het spel spelen', 'daten', 'met jezelf bezig zijn', 'zoenen', 'internet'. Waarin het opvalt dat vooral de eigen 'ik' een zeer belangrijke factor is: met jezelf bezig zijn, niet teveel interesse in de ander tonen, jouw leuke kanten laten zien etc. Verder valt het op dat 'zoenen' en 'seks' als populaire mogelijkheid in het script is toegevoegd.

"Jaa, ik wil eigenlijk het liefst dat een jongen het initiatief neemt, dat vind ik fijner. Maar dat gebeurt niet altijd." Frances – 1985

“Hmmm... zo leuk mogelijk doen, zodat zij overtuigd zijn dat jij leuk bent... en dan is het spel er wel vanaf... als ik weet dat zij overtuigd is van mijn leukheid, dan is de lol er wel vanaf...” Sam – 1988

“Uiteindelijk begonnen we aan de praat te raken, want er waren wel wat signalen over en weer geweest dat we elkaar wel mochten [...] .Maar ik ben niet echt een versierder, maar ja... als je dan een drankje op hebt. [...] En toen vroeg ik haar: “zou je het erg vinden als ik je zou kussen?” en volgens mij vond ze dat helemaal niet erg, sterker nog... dat vond ze wel heel erg leuk! En dat heb ik toen gedaan, ik heb haar gezoend in de Ierse Pub.” Joost – 1985

“In de discotheek scan ik de ruimte en zoek ik oogcontact , de gene die erop in gaat is gelijk mijn aanspreekpunt. Met een paar lollige opmerkingen kom ik vaak al een heel eind.” [...] .Nooit teveel van het goede doen, het is namelijk een spelletje en als je wilt winnen moet er naar mij toe gekomen worden, nooit teveel details geven [...] . Geloof me het is niet makkelijk. Tenzij je zoekt voor een one night stand maar dat is een ander verhaal.” Tjalling - 1990

“Dus dan hoop je dat het goede moment komt en dan zoenen. Maar je weet van te voren toch wel dat het gaat lukken. En dan... ‘make a move’..” Sam – 1988

In lijn met de doelverschuiving (par. 4.1.1.) kan ook geconstateerd worden, dat het bij de Internetgeneratie lastig te voorspellen is of de hofmakerij tot een relatie volgt. Het kan wel tot een aantal maanden van ‘afspreken’ en ‘daten’ duren, voordat er een relatie volgt, als er dan al een relatie volgt. De scripts van de Internetgeneratie zijn dus niet enkel uitgebreid met meer doelen en (invul-)mogelijkheden, maar zijn ook in lengte toegenomen. Contact onderhouden blijkt dan ook een belangrijk onderdeel van het ritueel geworden.

“En Axel en ik, wij bleven over en kletsten wat.. en op een gegeven moment dacht ik.. ‘ik moet naar huis’,[...] en toen kwam hij naar buiten en toen zei hij: “Wat sta je daar nou te stuntelen, je wilt nog helemaal niet naar huis”... En toen gingen we daar wel zoenen enzo...[...] Het wordt dan een ‘aantrekken-afstoten-spelletje’ en dat kan zo’n vier maanden duren” Frances – 1985

“Nummers uitwisselen is niet meer heel erg nodig, want tegenwoordig heb je Facebook. Dus dan zoek je iemand op en nodig je die persoon uit om vrienden te worden. Als je met iemand gezoend hebt, dan vraag ik nooit om een nummer, want dan weet ik toch wel dat ik iemand kan uitnodigen via Facebook.” Sam – 1988

*Op de volgende dag heb ik weer op Hyves een berichtje achtergelaten van “Joh, is het nog laat geworden?”
Valerie – 1990*

4.1.3. Internet

Uit de verhalen van de Internetgeneratie blijkt dat de hofmakerij niet enkel meer plaatsvindt als je elkaar ziet en / of ontmoet in ‘real life’. Het Internet en het mobiele dataverkeer zijn een belangrijk onderdeel geworden in de hofmakerij. Het blijkt zelfs dat er diverse ongeschreven regels gelden in hoe om te gaan met deze middelen. Zo is het ongewenst om ‘te snel’ en ‘publiekelijk’ kenbaar te maken dat je iemand leuk vindt. Echter, het is ook weer ongewenst om ‘te langzaam’ of ‘te vaak’ te reageren op berichtjes die iemand stuurt. De informanten uit de Internetgeneratie lijken zich allemaal bewust te zijn van deze ongeschreven regels. Het is echter wel individueel bepaald wat als ‘te snel’, ‘te vaak’, ‘te langzaam’ of ‘te publiekelijk’ wordt ervaren. Hoewel iedereen zich dus bewust lijkt te zijn van de risico’s van dit medium en van de (ongeschreven) regels, blijkt het toch een zeer populair middel te zijn voor het hofmaken.

“Als iemand teveel boven op je zit. Nou, jongens blijven soms wel eens contact zoeken via sms-jes of Facebook. Ze lijken dan wel half geobserveerd door je. Dat negeer je gewoon, daar reageer je niet op. Frances – 1985

“Als iemand op mijn wall op Facebook schrijft hoe leuk ze het wel niet vond en dat ze me mist en al... ja, dan is het van ‘verwijder, verwijder, niet meer bellen etc.’.” Joost – 1985

“Het is natuurlijk heel gemakkelijk om via internet een berichtje te sturen via Facebook, dan dat je gelijk moet bellen. Bellen is natuurlijk veel heftiger in de rangorde, dan dat je iemand een berichtje stuurt van ‘hé, hoe is het?’.. Het is vrijblijvender.” Lynn - 1988

“Het werkte als een soort van schuilmiddel.. ‘Mocht het niet lukken, dan was het niet erg, want het was toch maar op hyves of op MSN..’ ‘Maar als het wel werkt, dan kan het heel succesvol zijn..’... Dus op deze manier een beetje ‘kat uit de boom kijken.’” Valerie – 1990

4.1.4. Samenvattend

Het ritueel van de hofmakerij van de Stille Generatie laat zich gemakkelijker verwoorden en in één verhaal vertellen dan de rituelen van de hofmakerij in de Internetgeneratie.

De Stille Generatie bedient zich van traditionele scripts, die vastliggen en door de omgeving zijn bepaald. De man vervult vaak een initiërende en actieve rol. Omdat deze scripts voor iedereen zo duidelijk en herkenbaar zijn, wordt het ritueel van hofmaken door beide partijen veel sneller herkend. De fases in het ritueel zijn eveneens bepaald en leiden tijdvolgordelijk tot het vast omschreven doel, namelijk relatievorming. Stappen hierin leiden bijna onafwendbaar naar een nieuwe fase. Intenties zijn soms ondergeschikt aan deze fases. Het hofmaken vindt vaak (niet altijd) plaats binnen het eigen domein van familie, werk en kerk. Tijdens het hofmaken zijn vele partijen betrokken, zoals ouders, familie, vrienden vriendinnen enz. De fases en de doelrealisatie zijn dus ook voor de omgeving heel duidelijk zichtbaar en herkenbaar. Als zodanig oefenen zij elk afzonderlijk ook invloed uit op de fasering. Bijvoorbeeld een bezoek aan wederzijdse ouders luidt ontegenzeggelijk een nieuwe fase in de hofmakerij in. Het hofmaken wordt als spannend ervaren, een ontmoeting van twee aparte werelden (man en vrouw).

Bij de Internetgeneratie ontbreken deze vastomlijnde scripts. De hofmakerij wordt veel meer individueel bepaald. Het individu zoekt de grenzen op. Hij is vrij om zelf inhoud en vorm van zijn scripts te bepalen. Met het individu wordt hier uitdrukkelijk zowel man als vrouw bedoeld. De nieuwe technische mogelijkheden, zoals internet spelen een grote rol in het script van de hofmakerij. De social media zijn de nieuwe, virtuele ontmoetingsplaatsen voor mannen en vrouwen. Daardoor is de Internetgeneratie in staat om bijna tijd- en plaatsonafhankelijk te opereren. Het contact vindt daardoor ook wat anoniemer plaats. Beëindiging van contacten wordt daardoor ook gemakkelijk gevonden en gemakkelijk gedaan. Het hofmaken vindt buiten het eigen domein plaats, er zijn bijna geen grenzen meer.

Het doel van het hofmaken is duidelijk anders dan bij de Stille Generatie. Voor de Internetgeneratie is het doel contact hebben en het contact onderhouden. Dit contact kan resulteren in een relatie maar is niet perse noodzakelijk. De rol en de positie van de omgeving is vele malen geringer dan bij de Stille Generatie. Ouders staan bijvoorbeeld bijna letterlijk aan de kantlijn. Dit is onvoorstelbaar voor de vertegenwoordigers van de Stille Generatie. De wereld van mannen en vrouwen lopen voor de Internetgeneratie vaak in elkaar over. Dat biedt voordelen maar daardoor is het hofmaken voor deze generatie ook wat minder spannend.

Tenslotte kan gesteld worden dat de scripts van de Stille Generatie helder en duidelijk zijn. Maar de scripts zijn ook weinig gevarieerd en laten ook weinig ruimte voor eigen invulling. De Stille Generatie had niet veel mogelijkheden, niet veel geld en niet veel dat toelaatbaar was, maar het hofmaken werd wel ervaren als een spannende en misschien wel de leukste tijd. De scripts van de Internetgeneratie zijn rijk (in alle opzichten) en divers. Het individu bepaalt en creëert zijn eigen scripts. Er zijn geen grenzen meer aan hofmaken. De traditie speelt geen rol. Alles kan en mag, er lijkt slechts één raadgever: ‘het moet leuk zijn’.

4.2. Emancipatie

Deze paragraaf gaat over de rol van de vrouw ten opzichte van de man in de hofmakerij en vice versa.

4.2.1. Initiatief

In de beschrijving van het ritueel van de hofmakerij, komt duidelijk naar voren dat de vrouwelijke informanten van de Internetgeneratie herhaaldelijk zelf het initiatief namen tot de man. Sterker nog, vrouwen die 'niet het initiatief nemen' worden erg ouderwets gevonden.

"Ik denk dat mannen ook meer van vrouwen verwachten. Zo heb ik een vriendin die komt uit de Bijbelbelt (een erg christelijk dorp) en die wacht echt op het initiatief van haar vriend. En daar hadden we laatst met zijn allen een gesprek over en toen zeiden andere vrienden van: "waarom, je kunt toch zelf ook actie ondernemen?"... maar ja, zij komt dus uit een gelovig dorp en daar zijn ze nog erg ouderwets." Lynn – 1988

Uit de verhalen van de informanten van de Internetgeneratie blijkt dat vrouwen zich zelfverzekerd en besluitvaardig opstellen. Zo spreken de vrouwen herhaaldelijk over 'eigen initiatief', 'wat ik wil', 'grenzen' tot zelfs 'negeren' en 'afwijzen'. Uit onderzoek van Wouters (2009) blijkt ook dat vrouwen steeds vaker worden geconfronteerd met erotische en seksuele toenaderingspogingen. Volgens Wouters lijkt het voor de hand dat vrouwen als reactie daarop een zekere resoluutheid en zelfverzekerdheid hebben ontwikkeld.

"Nee... ik stap ook wel op de mannen af, zeker weten. Maar dan moet ik van te voren wel al contact hebben gehad... Maar als bijvoorbeeld iemand aan de bar staat, dan ga ik daar wel naast staan en een gesprekje beginnen... over iets van dat moment... Dat werkt meestal wel." Frances – 1985

"Maar ja, toen kwam die eigenwijze Lex weer naar boven [...] en dat was wel even een breekpunt voor mij... ik dacht 'wil ik dat een jongen, die niets wil proberen'... of kan ik daar doorheen kijken?" Valerie – 1990

"Nou, jongens blijven soms wel eens contact zoeken, maar dat neger je gewoon, daar reageer je niet op." Frances – 1985

"Jaa, ik wilde gewoon weten hoe het zat. Daarom nam ik het initiatief om hem mee uit te vragen. En als hij 'nee' zou zeggen, dan weet ik het ook." Lynn – 1988

"Ik vind het ook beetje gek.. als je zegt dat mannen en vrouwen gelijk zijn, dan is het toch gek dat je verwacht dat op een bepaald gebied er een verschil moet zijn tussen mannen en vrouwen? Dan moet het ook consequent zijn." Lynn - 1988

4.2.2. Doel

De besluitvaardige en zelfverzekerde opstelling van de vrouwen in de Internetgeneratie heeft ook effect op het doel, waarmee de hofmakerij wordt ingezet. In paragraaf 4.1.1. wordt gesignaleerd dat het doel en de intentie waarmee de hofmakerij wordt ingezet is verschoven. Meer concreet valt het op dat waar het bij de Stille Generatie nog zeer belangrijk was om een man te vinden, die werkt en dus financieel voor je kon zorgen, is dat bij de Internetgeneratie geenszins het geval. Sterker nog, uit één van de verhalen van de Internetgeneratie blijkt zelfs dat 'het zelf goed voor elkaar hebben' mogelijk een reden is, om zichzelf maar liever niet in de markt van de hofmakerij te bewegen.

"Tja, ik heb het eigenlijk wel goed zo. Ik heb een leuk huis, een leuke baan, leuke spullen. Ik weet niet of ik zin heb om dat allemaal te moeten delen met één iemand." Frances – 1985

"Ja, werkt ie? Dat was belangrijk.... ja, je moest toch sparen voor de uitzet..." Mevr. Bruikman – 1930

4.2.3. Geld

De traditionele rolverdeling van man als kostwinner en de vrouw aan huis is doorbroken.

Uit de verhalen van de informanten blijkt dat de emancipatie voor vrouwen positieve gevolgen heeft gehad: meer opleiding, meer kansen en meer mogelijkheden. Zo staat bijvoorbeeld tegenover de code van de Stille Generatie *'waar broeken zijn, betalen geen rokken'*, een code van de Internetgeneratie als *'onafhankelijkheid'*. Ook gedurende het ritueel blijkt geld een belangrijke factor. De Stille Generatie moest het tijdens een hele date doen met een reep chocolade dat de vrouw kreeg van de man. Of de vrouwen gingen *'winkelen'*, wat eigenlijk stond als synoniem voor *'flaneren'*, want geld om te feitelijk te winkelen was er niet. Het betekende letterlijk, in de winkelstraat langs de winkels lopen. Alleen een café in om wat te drinken was voor vrouwen uit de Stille Generatie ondenkbaar. Niet alleen omdat het niet gepast was om als dame alleen een café te betreden, maar ook omdat er geen geld was om iets te gaan drinken.

De Internetgeneratie heeft het duidelijk ruimer. Hier speelt *'geld geen rol'*. Tijdens een date betaalt een vrouw net zo goed, als waar een man betaalt. Tijdens het uitgaan trakteert de vrouw net zo goed de man op een drankje als omgekeerd.

"Nou, ze had van te voren om mijn rekeningnummer gevraagd en toen had ze € 70 overgemaakt, want ze wilde onafhankelijk zijn. Tja, ik vond dat wel goed." Sam – 1988

"en het was ook altijd zo: mannen betalen. Eén keer was het zo dat ik mee moest betalen, toen had hij geen genoeg geld in zijn zak zitten en toen heb ik hem een kwartje geleend.... Ja, dat was zo..." *"Waar broeken waren, daar betaalden geen rokken."* Mevr. Elvers – 1939

"Ja, je was dan met vriendinnen en dan ging je gewoon lopen. Ja, je had het geld niet om ergens iets te gaan drinken of om iets te kopen." Mevr. van Assendelft – 1935

"Als een meisje wilt betalen, prima." Tjalling – 1990

"Nou, ik ben zeker niet van dat de jongen alles moet betalen. Ik bedoel, ik heb zelf ook niet veel, dat mag ze ook best weten. Dus ik vond het wel goed dat ze financieel onafhankelijk wilde zijn." Sam - 1988

4.2.4. Seks

De Seksuele Revolutie heeft grote gevolgen gehad voor de hofmakerij, zowel voor het formele als het informele karakter. De codes van de Stille Generatie vertalen zich in *'handje vasthouden'*, *'kusje geven'*, *'groen blaadje'*, *'slapen'*, *'trouwboekje'*, *'pas op voor de nachtwaker'*. De formele regels als *'geen seks voor het huwelijk'* zorgde er op verschillende niveaus voor dat het uiten van intimiteit of het verlangen naar het tonen van genegenheid niet toelaatbaar was: Van het controleren op iemands trouwboekje, tot de nachtwaker die 's nachts met een grote zaklantaarn op zoek ging naar zoenende stelletjes tot de politie te paard die de dames commandeerden door te lopen tijdens het *'flaneren'*. De hele maatschappij was zich van deze regels bewust. Opvallend is dat dergelijke regels ook zorgde voor een hoge mate van zelfregulering. Op mijn vraag van *'deden jullie het dan stiekem?'*, werd dan ook gereageerd dat dit zo echt niet werkte.

"We mochten niet bij elkaar slapen... Zelfs na een jaar, toen we op vakantie gingen, mocht dat echt niet. Kijk, ik was niet zo groen als gras. Ik had verking gehad en ik had vier jaar gevaren, dus ik had wel één en ander meegemaakt. Dus ik wilde wel wat [...] Maar dat mocht niet hoor. Ik moest ook echt aan haar ouders beloven dat ik het allemaal netjes hield. En ja, dat deed je dan." Dhr. van Elowijk – 1938

“Nou je mocht haar hand vasthouden, maar je mocht in het openbaar niet kussen.” Dhr. Tuitel – 1936

“Nou, we deden wel stiekem de hand vasthouden.. maar als hij dan te ver wilde op je heen, dan duwde je dat weg.. want dat mocht niet.” Mevr. van Assendelft – 1935

*“Ja en wij waren gereformeerd, en dan mocht je nog niet eens met elkaar naar bed voor het trouwen.”
Mevr. Groeneweg – 1930*

“Dan ging je ‘winkelen’ en kletsen met elkaar (de meisjes onderling) en dan was er zo’n brommer achter je.. en de politie op paarden.. en dan zei de politie: doorlopen!” Mevr. Bruikman - 1930

Voor de Internetgeneratie is dit bijna ondenkbaar. Codes als ‘seks’, ‘zoenen’, ‘het bed induiken’ komen veel ter sprake. Sterker nog, het wordt als een onderdeel van het ritueel gezien en niet als een gevolg van het ritueel (wat bij Stille Generatie het geval was). Formele regels ten aanzien voor de omgang met seksuele gevoelens kent de Internetgeneratie niet. Waar de grenzen liggen, hangt af van het individu.

De mannen en vrouwen uit de Internetgeneratie hebben duidelijk andere gedachten over waar de grenzen voor de mannen dienen te liggen als waar de grenzen voor de vrouwen dienen te liggen. Zo zeggen diverse mannelijke informanten uit de Internetgeneratie, dat ze liever zien dat de dame zich ‘netjes’ gedraagt en dus ook niet direct het bed induikt met de man. Dit verkleint zelfs de kans op een relatie achteraf. De vrouwen beamen deze stelling, door te zeggen dat het inderdaad voor de man gemakkelijker is om seks te hebben. Sommige vrouwelijke informanten zeggen zelfs dat de dame zich ‘netjes’ en ‘liefelijk’ dient te gedragen. Echter, in de praktijk loopt het veelal anders. Vrouwen, net zo goed als de mannen, gaan snel(ler) over tot zoenen, seks en het bij elkaar slapen.

“Kijk... ik kan heel gemakkelijk vijf avonden bij een meisje slapen en het bed induiken, zonder dat het mijn vaste vriendinnetje is. [...] Tja, voor de jongen maakt het niet veel uit, maar voor een meisje is het niet slim om gelijk met een jongen naar bed te gaan, want dan ontstaat toch de gedachte ‘als je het bij mij doet, dan zul je het ook wel met anderen doen’...” Sam – 1988

“Veel vriendinnen van mij zijn veel sneller en duiken ook sneller het bed in. Dan komen ze iemand op een feestje tegen en dan hebben ze gelijk beet.” Lynn – 1988

“Hij was toen ook blijven slapen... Volgens mij werd dat niet direct gezegd, maar je ging gewoon met elkaar een stukje lopen en dan eindigde je bij een huis, die van mij.” Frances – 1985

“En ja... jongens zijn jongens.. en jongens zijn dom en mongool en meisjes zijn netjes en schoon, snap je. Meisjes moeten wel een beetje hun damesachtige kant bewaren.” Tjalling – 1990

4.2.5. Opleiding

Zoals het voor de Stille Generatie belangrijk was om iemand te treffen die werkte en voor je kon zorgen, zo is het voor de Internetgeneratie belangrijk om iemand te treffen waarmee je kunt ‘levellen’, waarmee je ‘op gelijk niveau’ kunt praten. Deze twee coderingen kwamen bij elke informant uit de Internetgeneratie naar voren, op de vraag ‘wat is belangrijk in de ander?’

“Vrouwen worden steeds hoger opgeleid en wij willen ook een hoger opgeleide man. Ofwel er komt steeds een grotere populatie aan hoger opgeleide vrouwen, en deze vrouwen hebben van ‘ik wil een hoog opgeleide man, een slimme man’... en er komen niet perse meer hoger opgeleide mannen, dus de mannen die hoog opgeleid zijn, worden schaarser.. En omgekeerd maakt het niet zoveel uit... voor jongens maakt het niet zoveel uit als vrouwen wat minder slim zijn of

laag opgeleid zijn... maar omgekeerd wel.” Valerie – 1990

“Ik vind het wel fijn als je met iemand op niveau zit. Met iemand discussie voeren waar de ander weinig over afweet, is niet prettig. Dan ben je meer aan het uitleggen en geen discussie aan het voeren. Dus intellectueel niveau is belangrijk. Het hoeft niet perse te gaan over opleiding, want een MBO-er kan ook heel slim zijn.. maar andere kansen hebben gekregen, zolang je maar op niveau met iemand kan praten.” Lynn – 1988

“Ik val wel op iemand die net zo intelligent is als ik. Als iemand veel slimmer of minder slim dan jij bent, dan kun je moeilijk levellen. Daarom probeer je altijd iemand te kiezen die dezelfde interesses heeft en achtergronden. Als je maar met elkaar kunt levellen en elkaar kunt begrijpen.” Joost – 1985

“En intelligentie, dat is wel heel belangrijk. Maar dat kan ook wijsheid zijn... het hoeft niet direct met onderwijs te maken hebben... zolang je maar kunt levelen met de ander.” Sam – 1988

4.2.6. Samenvattend

Vrouwen uit de Internetgeneratie zijn vrijer en zelfverzekerder. Vrouwen zijn net als de mannen goed opgeleid. Zij zijn daardoor mondiger. Die mondigheid (zelfbewustzijn) is er ook gekomen door en vanwege het emancipatieproces. Vrouwen hebben eigen inkomsten en zijn daardoor veel minder financieel afhankelijk. Vrouwen nemen het initiatief en laten overal hun stem horen, ook in de hofmakerij.

Vaste scripts in de hofmakerij zijn verdwenen en hebben plaats gemaakt voor ‘individueel bepaalde scripts’: alles mag en kan, het individu bepaalt tot hoe ver.

Seks mag. Voor de Stille Generatie gold nog de regel ‘voor het huwelijk geen seks’. Hierop werd bij wet gecontroleerd. Er stond zelfs een boete op voor het samen delen van een hotelkamer zonder in bezit te zijn van een trouwboekje! Voor de Internetgeneratie bestaat er eigenlijk helemaal geen regelgeving. Er zijn wel individuele wensen van ‘hoe het zou moeten zijn’.

Met deze nieuwe verworven vrijheden, is er ineens heel veel mogelijk. Voor het ritueel van de hofmakerij betekent dit dat waar ‘seks’ voorheen een vervolg was van een ritueel, is het voor de Internetgeneratie een onderdeel van het ritueel geworden. Toevoegingen aan het ritueel zoals ‘seks’, en ‘zoenen’ maken het ritueel van de Internetgeneratie uitgebreider.

Wat echter ook opvalt is dat de Stille Generatie alle regels omarmt en het benoemt als ‘spannend’ en ‘stiekem’. De Internetgeneratie lijkt zich niet direct (blij) bewust van deze nieuw verworven vrijheden: niet in één interview is naar voren gekomen dat de hofmakerij ‘spannend’ is. Wat wel continu ter sprake komt, is dat de hofmakerij ‘leuk’ moet zijn. Ik kom hier op terug in de paragraaf over ‘Informalisering’.

4.3. Individualisering

Het individu speelt een grote rol in de hofmakerij. Maar wat is dan deze rol? Heeft het individu een eigen keuzevrijheid of is de hofmakerij een verzameling van rituelen en codes die gewoonweg (moeten) worden opgevolgd? In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op deze vragen.

4.3.1. Doel

Het doel van het hofmaken zoals de Stille Generatie dat kende voor de lange termijn is het huwelijk, voor de Internetgeneratie geen issue. Het doel en intentie van de hofmakerij is voor de Internetgeneratie verschoven en blijkt meer korte termijn gericht: ‘vooral op het leuk hebben’. ‘Hoe het verder loopt, zien we wel’.

4.3.2. Dealbreaker

Tijdens het onderzoek is er aan beide generaties de vraag voorgelegd, 'waarop loopt het ritueel van de hofmakerij stuk?' of 'wanneer haak je af, om welke reden?'. Bij de Stille Generatie kwamen hier codes naar voren als 'geloof' en/of 'ouders'. Hieruit blijkt dat het afhaken ook door de (maatschappelijke) omgeving kon worden bepaald. Bij de Internetgeneratie kwamen codes naar voren als 'opleiding', 'ik', 'teveel aandacht', 'te snel', 'bevestiging', 'te langzaam', 'te laat'.

"En als iemand van een ander geloof was... dat mocht niet. Dan kreeg je geen toestemming van je ouders, dat mocht gewoon niet. Dus deed je dat niet." Mevr. Rikkerink – 1934

"En als meisjes dan gaan vragen "hoe zit het nou?", dan haak ik snel af. Want dan sta je opeens voor een ja / nee keuze.. en waarom moet het altijd ja of nee zijn. Als je nee zegt, dan vindt het meisje het niet leuk en zie je haar ook gelijk nooit meer. Maar als je ja zegt, dan heb je gelijk wat, en dan kan je niet de avond erna met misschien wel de liefde van je leven zoenen." Sam – 1988

"Jaa, enorme invloed had de kerk. Ik ben lid geworden van de kerk, heb me laten dopen op latere leeftijd, allemaal om met Kitty te kunnen trouwen. Maar ja, dat was toen zo." Dhr. van Elowijk – 1938

Eenzijds blijken de codes van de Internetgeneratie vooral te zijn gericht op de belevingswereld van het individu (de 'ik'), daar waar de codes van de Stille Generatie helemaal niet zo duidelijk zijn gefocust op de 'ik'. Voor deze laatste generatie is het vooral belangrijk wat de omgeving ervan vindt? De redenen voor het afhaken, de dealbreaker, zijn bij de Stille Generatie duidelijk. De (ongeschreven) regels zijn helder. Maar dit is niet het geval bij de Internetgeneratie. Bij deze generatie is niet altijd duidelijk aan te geven waar de hofmakerij op vastloopt. De ene dag kan dit zijn omdat het meisje te snel, te veel wil, een andere dag kan het zijn dat het meisje niet 'snel genoeg' reageert, waarop de hofmakerij alsnog op niets uitdraait. Het ontbreken van duidelijke kenbare (ongeschreven) regels blijkt voor verwarring te zorgen.

"Jaa.. ik vind het wel leuk als het meisje mij een beetje laat wachten.. Niet dat als je een smsje stuurt van "ik vond het leuk.." dat je meteen terugkrijgt "ja, ik ook"... "misschien kunnen we..." "Ja, vanavond..."... dan is het van .. 'ok, stalker!" Sam – 1988

"Nou met één meisje was het echt heel erg leuk! Maar toen sms'te ik haar dat ik het echt leuk had gevonden en toen smste ze twee dagen later terug met "ja ik ook".... Ja, dan houdt het voor mij dus op. Als je pas twee dagen later iets stuurt, dan laat je niet echt blijken dat je het net zo leuk vond als ik." Sam – 1988

4.3.3. Samenvattend

Het is opvallend hoe de focus is verschoven. Bij de Stille Generatie lag de focus nog op de 'WIJ': het vinden van een goede partner (hij die werkt, zij die zorgt) opdat er een gezin kan volgen, terwijl de focus van de Internetgeneratie op de 'IK' is gericht: het leuk hebben, in het moment leven, aandacht, genieten.

Deze wij-ik-balans is ook terug te vinden in de resultaten over de 'dealbreakers' in de hofmakerij. Voor de Stille Generatie zijn alle gegeven antwoorden gericht op de maatschappelijke grenzen dat wil zeggen op de omgeving: geen goedkeuring van de ouders, geen goedkeuring van de kerk. Terwijl de grenzen voor de Internetgeneratie zijn terug te vinden in de subjectieve 'ik' beleving: wanneer ik vind dat zij (of hij) te snel reageert, te langzaam reageert, teveel reageert.

Er kan vastgesteld worden dat de Stille Generatie geleid werd door regels van buitenaf, terwijl de Internetgeneratie geen regels van buitenaf lijkt te hebben. Afhankelijk van het individu wordt er gekozen en gehandeld.

Welke invloed het (ont)breken van de regels heeft op de hofmakerij, wordt in de volgende paragraaf over de 'Informalisering' duidelijk.

4.4. Informalisering

In deze paragraaf wordt gekeken naar de manier waarop regels (en het ontbreken ervan) invloed heeft op de hofmakerij. Hoe ziet de hofmakerij eruit als individuen geleid worden door vooropgestelde regels? En hoe ziet de hofmakerij eruit als dit niet het geval is?

4.4.1. Ritueel

Ook in de data-analyse van het ritueel, paragraaf 4.1. valt te lezen dat het hofmaken bij de Stille Generatie volgens vaste scripts en patronen verloopt, daar waar de Internetgeneratie veelal het individu laat bepalen. Op welke manier dit zijn weerslag heeft op de hofmakerij, wordt duidelijk wanneer de informanten gevraagd worden naar de 'geschreven' versus de 'ongeschreven' regels.

4.4.2. Geschreven regels

Bij de Stille Generatie waren er een aantal geschreven regels. Regels, die zelfs bij wet werden gecontroleerd.

"Wij moesten stiekem zoenen in het hoekje buiten en moesten goed oppassen voor de nachtwaker."

Mevr. Elvers – 1939

"Zo gingen we een keer op vakantie naar een hotelletje, althans we gingen naar kennissen in Zwolle, maar die hadden maar voor twee plaats. Dus toen zei Tinie.. nou, ik ga wel even langs bij het hotel, die kennen we... dat komt wel in orde. En ja.. daar mochten we slapen. Maar toen zaten we 's ochtends bij het ontbijt en toen zei ik "Bob, dit is geen zuivere koffie.. die meneer die daar zit, die komt dadelijk naar ons toe" En ja hoor... toen kwam deze meneer naar ons toe met de vraag of hij ons trouwboekje mocht zien. Jaaa... toen kregen wij allebei 50,- boete en het hotel kreeg 100 gulden boete. Want in die tijd mocht dat helemaal niet... je moest jezelf inschrijven... je mocht nog niet bij elkaar blijven slapen als je niet getrouwd was." Mevr. Groeneweg – 1930

Voor de Internetgeneratie zijn er helemaal geen geschreven regels ten aanzien van de hofmakerij. Tijdens het onderzoek is hier wel naar gevraagd, maar er kwam geen respons. Het enige dat werd gezegd, is dat het bekend is dat je geen seksuele handelingen mag verrichten met minderjarigen.

"Volgens mij mag alles. Ja, geen seks met minderjarigen, dat is verboden." Lynn – 1988

4.4.3. Ongeschreven regels

Hoewel de Internetgeneratie geen aanwijsbare 'geschreven regels' heeft, geldt het omgekeerde voor de 'ongeschreven regels'. Een variatie van 'ongeschreven regels' is bij beide generaties op te merken. Een kleine opsomming van de codes geeft al direct weer waar de verschillen zich bevinden. De Stille Generatie kent codes als: 'Meisje alleen', 'Waar broeken zijn, betalen geen rokken', 'Op appèl komen', 'hoffelijkheid', 'netjes houden'. De Internetgeneratie kent codes als: 'niet gelijk over seks beginnen', 'niet te snel', 'niet publiekelijk', '(on)gelijkheid'.

Op het eerste gezicht blijkt dat het in het grootste gedeelte van de codes van de Stille Generatie gaat over datgene wat (de omgeving) vindt dat wél hoort en/of moet. Bij de Internetgeneratie gaat het in het overgrote gedeelte van de codes over wat het individu vindt dat niet hoort en/of moet.

De Stille Generatie geeft collectief aan dat er een verschil bestaat tussen mannen en vrouwen. De

mannen waren van het geld en bepaalde dus ook veel. Het was aan de man om de vrouw uit te nodigen, het was aan de man om de vrouw te vergezellen naar het café, het was aan de man om de dame thuis te brengen, het was aan de man om op appèl (op zicht) te komen en tenslotte was het aan de man om het 'netjes te houden'. De vrouwen van de Stille Generatie bestempelden mannen vervolgens als hoffelijk, galant en de hofmakerij bestempelde ze als spannend en leuk.

"Jaa dat was not done! Ik weet nog in Schiebroekselaan, dan waren we met een clubje en dan zaten de mannen aan de bar en de vrouwen mochten dat niet, die zaten aan een tafeltje." Mevr. Elvers – 1939

"Jaaa, en dan moest hij vroeger op appel komen bij mijn vader. Ohh, verschrikkelijk vond ik dat! Kun je voor mijn dochter zorgen? Wat verdien je? Wat doet jouw vader? Enzo... Dat was dan in de voorkamer en daar mocht niemand bij zijn hoor..." Mevr. Groeneweg – 1930

"Pa en ma kwamen mee naar de deur. Even keuren. Nou een handje geven en zeggen dat je het netjes zou houden." Dhr. van Elowijk – 1938

De Internetgeneratie blijkt verschillend te denken over deze rolverdeling tussen mannen en vrouwen. Enerzijds zijn de dames er wel voor dat de man het initiatief toont, maar tegelijkertijd geven alle vrouwen aan 'gelijke monniken, gelijke kappen': als er een gelijkheid is opgetreden op terrein als scholing, werk, zorgtaken etc. dan dient er consequent met deze gelijkheid te worden omgesprongen. Als vrouw kun je dan niet altijd verwachten dat er nog een ouderwetse moraal heerst in de hofmakerij. Tenslotte zijn vrouwen ook vrijer en zelfstandiger. De mannen van de Internetgeneratie zullen deze woorden toejuichen, want zij geven collectief aan zich weliswaar bewust te zijn van de 'etiquettes' dat de man de eerste stap dient te zetten of de date zou moeten betalen, maar vinden het tegelijk onzin.

"Ja, dat is misschien wel een ongeschreven regel. Maar dat vind ik nergens opslaan. Je ziet het nog wel, maar een meisje kan net zo goed een drankje voor jou kopen." Joost – 1985

"En nu heeft iedereen zoiets van 'Mannen en vrouwen moeten gelijk zijn..' En dan zie je dus dat mannen ook denken... 'ja, jij wilt evenveel uren werken en even zwaar werk doen als ik.. dus waarom zou ik dan nog alle moeite moeten doen'. En ik vind dat ook beetje gek.. als je zegt dat mannen en vrouwen gelijk zijn, dan is het toch gek dat je verwacht dat op een bepaald gebied er een verschil moet zijn tussen mannen en vrouwen? Dan moet het ook consequent zijn..." Lynn – 1988

"Volgens mij waren vrouwen vroeger afwachtender. Nu nemen de vrouwen zelf ook meer initiatief. Ik heb ook initiatief genomen. Wij vrouwen zijn ook vrij gevochtener en wij worden steeds hoger opgeleid." Valerie - 1990

Vergelijkbaar is dat beide generaties het een 'dealbreaker' vinden als de andere sekse te snel, te veel over gemeenschap of seks praat. Deze ongeschreven regel is in tact gebleven. Bovendien valt het op dat de Internetgeneratie gemakkelijk en vrij praat over seks en de Stille Generatie hier liever omheen praat. Alsof seks in een taboesfeer ligt. Herhaaldelijk werd er in de interviews met de Stille Generatie wel verwezen naar het onderwerp seks, echter nooit als zodanig benoemd.

"Jaa vroeger had je sjans. En jaa... ik vertel niet alles hoor." Mevr. Bruikman – 1930

"Toen zijn we naar de bioscoop gegaan op een zaterdagavond. En zo is het gekomen". Mevr. Groeneweg - 1930

“Praten over hoeveel seksuele ervaring iemand heeft vind ik persoonlijk een behoorlijke afknapper. En verlies hierdoor in een oogwenk mijn interesse ongeacht hoe mooi het meisje is.” Tjalling – 1990

“Hmmm... je mag niet te snel te seksueel geladen zijn. Vooral met internetdaten heb ik dat wel eens.. dat je van die dubbelzinnige opmerkingen krijgt, gadverdamme.” Frances - 1985

4.4.4. Contact onderhouden

Waar de Stille Generatie vaste omgangsregels kent omtrent het onderhouden van contact met je (toekomstige) verkering, kent de Internetgeneratie die niet. De Stille Generatie had niet de luxe van (mobiele) telefoons, internet en social media. De manier waarop men toentertijd contact onderhield was door van te voren een dag en tijd af te spreken, wanneer je elkaar weer zag. En dit was redelijk consistent voor elke informant. Zo was er namelijk op woensdagavond de ‘Stierenavond’ in Rotterdam, voor velen de enige avond waarop het was toegestaan om naar buiten te gaan. . De dames gingen dan flaneren op de straten, zoals bijvoorbeeld de Binnenweg en de heren gingen er op de brommer naartoe. Daarnaast ontmoette je veelal iemand, die bij jou in de buurt woonde... dus was het gemakkelijk om elkaar weer te zien.

“Vaste prik, elke zaterdag in de kroeg. Schoonvader was er al om 19:00. Annie kwam om 21:00 – 21:10, want dan was de bioscoop afgelopen en dan was mijn schoonmoeder al op d’r horloge aan het kijken of ze al kwam. Stipt!”
Dhr. Tuitel – 1936

“Ja en je sprak gewoon af. Wij hadden geen telefoon... Dus van te voren vroeg hij dan, zullen we volgende week dit of dat gaan doen, en dan zei je “ja”... maar als je tante jarig was, dan kon je niet. Afbellen? Dat hoefde niet, want dat wist je al ver van te voren, dus dan kon je dat al zeggen... En je moest mee met je ouders.”
Mevr. Bruikman – 1930

“Maar drie keer in de week: weekend en stierenavond. Tja, anders zag je elkaar teveel, vonden ze (de ouders).” Dhr. van Elowijk – 1938

Het contact onderhouden voor de Stille Generatie bleek dus met name ‘vaste prik’. Dit is voor de Internetgeneratie geenszins het geval. Alle mogelijkheden kunnen, naar wens van het individu, worden ingevuld. Wat opvalt uit de codes, is dat het contact veelal wordt onderhouden via de sms en/of via community-website, als Facebook, Hyves en MSN.

“Nou sms-en deden we wel heel veel. Verder gewoon via de mail of MSN en elkaar natuurlijk ook zien.”
Joost – 1985

“Sms-en... meestal wacht ik wel even totdat ik iets hoor van de jongen, maar als dat niet zo is.. dan stuur ik na twee of drie dagen iets. Daarom is het ook beter via Facebook, want dat is niet zo opvallend.” Frances – 1985

4.4.5. Meer regels

Uit de resultaten van de Stille Generatie blijkt dat zij niet alleen méér (geschreven en ongeschreven) regels hadden, maar dat zij zich hier ook aan hielden.. Zowel op het vlak van de hofmakerij waren er meer regels en werden deze opgevolgd (4.2.4.) als ook op andere gebieden. Zo kende de Stille Generatie meer regels ten aanzien van: het eten opscheppen, het dragen van kleding en de rolverdeling in het huis. De mate van regulering blijkt bij de Stille Generatie hoog te zijn.

“Jaaa, er waren gewoon meer regels. Ook met het eten bij ons thuis.... moeder schepte het eten op en vader sneed het vlees. En het grootste stuk vlees ging altijd naar mijn vader...” Mevr. Rikkerink - 1934

“Jaa... ook met kleding, waren er regels. In die tijd rokken. Ik weet nog een keer dat ik een broek aanhad naar school en toen moest ik toch echt mij in de wc gaan verkleden.” Mevr. Elvers – 1939

“Ik ben net iets ouder.. maar flaneren mocht bij ons nog net. Achterop de brommer mocht niet... Ik mocht achterop de fiets... Wij mochten niet eens sokjes aan, we moesten lange kousen aan.” Mevr. Bruikman – 1930

“Nee, je deed het niet stiekem, dat deed je gewoon niet. Dat ‘dorste’ je misschien ook niet.”
Mevr. Bruikman – 1930

4.4.6. Samenvattend

Op alle terreinen van de hofmakerij tref je bij de Stille Generatie een serie van (on)geschreven regels aan. Wat wel en niet mocht, wat wel of niet gepast was en wat dus wel of niet mogelijk was, werd gereguleerd. De omgeving en haar regels speelt bij deze generatie een ‘hoofdrol’. Kenmerkend voor de Stille Generatie is, dat zij al deze (on)geschreven regels nauwkeurig volgde. Het ritueel van de hofmakerij blijkt voor de Stille Generatie consistent. Uit elk verhaal van een ‘Stille’ informant kwamen gelijksoortige voorbeelden voor: van de plek waarop de hofmakerij plaatsvond, tot het tijdstip, tot de vorm, tot de grenzen als tot de manier waarop contact werd onderhouden.

Hoe anders is dit bij de Internetgeneratie. Geschreven regels kennen zij niet. Ongeschreven regels daarentegen wel. Echter zijn deze ongeschreven regels niet door de omgeving opgelegd, maar worden deze individueel bepaald. Het gevolg: een veelvoud van regels, waarop het niet altijd helder is, welke regel, wanneer opgaat.

5. Conclusie

Het doel van deze thesis is het beschrijven en verklaren van de (mogelijke) verschillen in de hofmakerij tussen twee generaties. Onderzocht is in welk opzicht de praktijk van de hofmakerij is veranderd tussen de Stille Generatie en de huidige Internetgeneratie en hoe kunnen we deze mogelijke veranderingen verklaren aan de hand van het kwalitatieve en het literatuur onderzoek.

In mijn conclusie koppel ik de onderzoeksresultaten uit het literatuuronderzoek en het empirische onderzoek aan elkaar. Op basis hiervan geef ik een algemene conclusie. Eerst wordt het beschrijvende gedeelte van de onderzoeksvraag beantwoord daarna het verklarende gedeelte.

5.1 Beantwoording centrale vraagstelling

De vraagstelling die in dit hele onderzoek centraal staat, luidt:

“Is er de afgelopen vijftig jaar een verandering opgetreden in hoe mensen elkaar het hof maken in Nederland? En zo ja, hoe valt deze verandering te verklaren?”

5.1.1. De veranderingen in hofmakerij

Het empirische onderzoek onder de Stille Generatie en de Internetgeneratie toont duidelijk aan dat er een aanzienlijke verandering is opgetreden in de wijze waarop mensen elkaar het hofmaken.

In de voorgaande hoofdstukken heb ik de volgende veranderingen genoemd:

- a. Verdwijnen van geschreven regels en de vaste kaders
- b. Verschuiving van een omgevingsgestuurde ritueel naar een individueel bepaald ritueel
- c. Verschuiving van een eenduidig, helder en consistent script naar een divers en veranderlijk script, afhankelijk van het individu
- d. Vervaging van grenzen
- e. Verbreding en toename van de (seksuele) bewegingsvrijheid
- f. Toename van mogelijkheden om het scripts zelf te bepalen en/of te wijzigen
- g. Verschuiving van een formeel naar een informeel karakter van de hofmakerij
- h. Doelverschuiving: van vaste (liefdes)relatie naar een korte termijn relatie
- i. Vervlakking van de hofmakerij: het gaat enkel nog om ‘het leuk hebben’, niet meer naar de zoektocht naar een (huwelijks)partner
- j. Afname van de afhankelijkheid van de vrouw aan de man, toename van haar onafhankelijkheid
- k. Verdwijning van de hoffelijkheid
- l. Verdwijning van de zelfregulering
- m. Verdwijning van de traditionele rolverdeling in de hofmakerij

Veel zo niet alles was vijftig jaar geleden in geschreven en ongeschreven regels vervat. Het ritueel van de hofmakerij kende vaste (geschreven) regels van wat wel en vooral wat niet mocht. Er was duidelijk bepaald wat de rol van de man en de vrouw was, welke fases er in het hofmaken doorlopen moesten worden en welke rol de omgeving vervulde (ouders, wijk en buurt, werk en kerk). Er waren zelfs vaste tijdstippen waarop de mannen en vrouwen elkaar mochten ontmoeten. De rolverdeling tussen de man en de vrouw was duidelijk: de man leidt en betaalt, de vrouw volgt en zorgt.

Ook het doel van de hofmakerij was helder: op zoek naar een vaste liefdesrelatie met een goede man en/of vrouw die (financieel) voor je kan zorgen.

Vijftig jaar later zijn deze heldere en duidelijke (geschreven) regels nog amper te ontdekken in de hofmakerij. Het individu (man of vrouw) bepaalt zelf op welke manier en wanneer hij of zij iemand het hof wil maken. Het individu is leidend maar het ene individu is de andere niet. Als regels individueel bepaald zijn, ontstaat veel meer onduidelijkheid en dus onzekerheid voor de man en vrouw. Daardoor blijkt het lastig te voorspellen welk gedrag en welke vorm succesvol is in de hofmakerij.

Hedendaags is er geen duidelijke rolverdeling meer tussen man en vrouw. Het oorspronkelijke doel van de hofmakerij is verdwenen: het gaat niet meer om een goede man en/of vrouw te vinden, waarmee je een gezin kunt stichten, om financiële zekerheid of om een vrouw die zich netjes en als een dame gedraagt. Uit het onderzoek blijkt dat het bij de Internetgeneratie vooral moet gaan om 'het leuk hebben'. Er lijkt dus een zekere vervlakking plaats te vinden in het doel van het hofmaken. In onze moderne tijd blijkt het hofmaken vooral een korte termijn doelstelling te hebben namelijk: het 'leuk hebben met elkaar en de vaste relatie zien we (nog) wel'.

De hofmakerij ziet er vandaag de dag ook heel anders uit dan vijftig jaar geleden. Er worden heel andere technieken gebruikt zoals internet en social media. Het proces van hofmaken vindt niet meer in de eigen buurt of omgeving plaats en op vaste tijdstippen maar tijd- en plaatsafhankelijk en worldwide!

Door nieuwe technieken is het aanzien van de hofmakerij in sommige opzichten wezenlijk veranderd. Vond hofmakerij vroeger vooral in de fysieke wereld plaats, tegenwoordig speelt de digitale wereld minstens zo een grote rol. Kortom een migratie van 'real life' naar de 'digital life'.

Het empirische onderzoek bevestigt dat de scripts in het ritueel van de hofmakerij van de Stille Generatie overzichtelijk, eenduidig en helder zijn en de scripts van de Internetgeneratie gedifferentieerd en zelfs onvoorspelbaar. Daarbij blijken de scripts van de Stille Generatie ingegeven door vaste geschreven en ongeschreven regels en gereguleerd (toezicht en handhaving) door de omgeving. De scripts van de Internetgeneratie bevatten daarentegen geen geschreven regels, maar slechts een verzameling van ongeschreven regels. Deze zijn niet bepaald en gereguleerd door de omgeving, maar door het individu zelf.

Uit het literatuuronderzoek en uit de analyse van etiquetteboeken door Wouters/Elias worden bovenstaande veranderingen onderschreven. Door de individualisering van de hofmakerij wordt het voor de schrijvers van etiquetteboeken ook steeds moeilijker om de rituelen en (ongeschreven) regels van het hofmaken in adviezen te vatten. De traditionele regels en scripts worden overschreven door nieuwe, meer gedifferentieerdere regels en scripts (Wouters, 2008).

5.2. Verklaring voor de veranderingen in de hofmakerij

Grote maatschappelijke veranderingen, zoals emancipatie, informalisering en individualisering kunnen deze veranderingen in de hofmakerij verklaren. Hieronder volgt mijn bespiegeling over deze maatschappelijke processen.

Emancipatie

Tijdens de seksuele revolutie werd de traditionele rol van de vrouw voor 't eerst openlijk ter discussie gesteld (Wouters, 2005). Als gevolg daarvan zette zich een veranderingsproces in, waarbij de rol en de positie van de vrouw zich als gelijkwaardig aan die van de man ging ontwikkelen. Als gevolg daarvan veranderde de traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen. Het was bijvoorbeeld niet langer vanzelfsprekend dat de man het initiatief nam of de rekening betaalde. De vrouwelijke informanten van de Internetgeneratie bevestigen deze rolverandering ook.

Ook opleidingskansen en – mogelijkheden zijn emancipatorisch belangrijk geweest voor de positie van de vrouw. Niet langer stond voorop het zoeken naar een mannelijke huwelijkspartner met een goede

baan (financiële zekerheid) of vrouwelijke huwelijkspartner die goed kan zorgen (huishouding). Informanten uit de Stille Generatie bevestigden een en andermaal deze doelstelling. Maar doordat vrouwen tegenwoordig (Internetgeneratie) net zo hoog zijn opgeleid als mannen zijn zij financieel onafhankelijk en kunnen zij zich wat dit betreft heel goed zonder de man redden. Dat proces is de verklaring voor de doelverschuiving in het hofmaken.

Met deze emancipatie veranderde ook de lustbalans (Wouters, 2005) tussen de seksen. Seksuele bevrediging en het openlijk uiten van seksuele verlangens was niet enkel meer toebedeeld aan de man. Ook voor vrouwen werd het mogelijk en toelaatbaar om de tot dusver door mannen gedomineerde code te doorbreken. Met name de komst van de anticonceptiepil maakte het voor vrouwen mogelijk om seks los te koppelen van het huwelijk en een gezin.

Het effect van deze ontwikkeling zien we in de veranderingen van de hofmakerij terug, doordat 'seks' een onderdeel is geworden van het ritueel van de hofmakerij in plaats van een gevolg zoals in de jaren '50 het geval was.

Informalisering

Informalisering is een sterke indicator voor een doorgezette individualisering (Wouters, 1990). De term 'informalisering' doelt op het soepeler, genuanceerder en gevarieerder worden van de omgangsvormen tussen de seksen (Wouters, 2005). In de tendens tot informalisering komen de gelijkheid van het individu en de ondermijning van hiërarchische verhoudingen tot uitdrukking (Schnabel, 2007). Ook binnen dit proces staat het individu voorop: iemands sociale rangordening hangt niet zozeer meer af van zuilen (randen en standen) maar wordt sterker afhankelijk van de individuele gemaakte keuzen van 't individu (Wouters, 2005). In collectivistische kaders, zoals 50 jaar geleden, ligt de toekomst als geschiedenis vast, in een individualistische en geïnformaliseerde maatschappij is de toekomst voor eigen ontwerp. De maakbaarheid van het leven is letterlijk een levenswerk (Schnabel, 2007:15).

Het effect van de informalisering op de hofmakerij is groot. Het heeft op alle terreinen van de hofmakerij zijn invloed gehad. Regels en formaliteit zijn in de hele linie verdwenen en hebben plaatsgemaakt voor een informeel, los en vrij karakter, invulbaar door het individu. De mogelijkheden in de hofmakerij zijn hierdoor enorm toegenomen, er is tenslotte meer toelaatbaar. Zo is bijvoorbeeld seks een belangrijk onderdeel van het ritueel geworden (zie ook 'emancipatie'), maar ook het contact onderhouden is een belangrijk onderdeel geworden. Mogelijkheden als sms-en, mailen, chatten, 'facebooken', 'hyven' dienen zich aan als een belangrijk onderdeel van het ritueel. Het is niet meer de vraag wat wel mogelijk is, alles is mogelijk: grenzen zijn vervaagd en/of verdwenen. Er is ook wat verloren gegaan door het informele karakter: de rol van de ouders en de kerk doen er niet meer toe. Zij zijn als geheel uit het ritueel verdwenen. Ouders worden vandaag de dag enkel nog op de hoogte gebracht als er ook sprake mag zijn van een relatie. Hun eventuele goedkeuring is fijn, maar niet meer bepalend. Terzijde: dat in de praktijk de keuzes van het individu en diens handelingen vaak voorspelbaar zijn, doet niets af aan het principe dat ze elkaar niet impliceren en ook niet mogen impliceren (Schnabel, 2007).

Van alleen winst is echter geen sprake. De vrijheden, mogelijkheden en het informele karakter zorgen voor een zwaardere druk op het individuele vermogen. Meer dan ooit mag en kan het individu zelf zijn werkelijkheid creëren (De Swaan, 1982). De grenzen tot waar de hofmakerij mag reiken, hangt dan ook af van het tolerantieniveau van het individu. Uit de empirische analyse blijkt dat dit tolerantieniveau echter niet bepaald hoog is.

“En wat ik vooral heel erg heb is dat ik me dan opeens irriteer aan allerlei dingen: waarom krult hij zijn lippen? Wat heeft hij voor raar trekje aan zijn ogen? “Waarom zegt hij van die domme dingen. Ik word opeens heel kritisch.. En soms ebt het opeens weg en dan kan het heel leuk worden.. dan vind je de klik toch weer en dan ga je lachen en dan is het weer van ‘oh hij is toch eigenlijk wel heel leuk’.... Maar ja, veel vaker gebeurt het dat het niet goed komt, dan moet je maken dat je wegkomt... dan moet je het afsluiten met een smoes.” Frances - 1985

Individualisering

Tijdens de jaren '60 ontstond het proces van modernisering, waar de individualisering een belangrijk onderdeel van is (Beck, 1997). In het proces van individualisering, kwam de focus te liggen op 't individu en diens eigen keuzen los van gewoonte en traditie maar in overeenstemming met eigen persoonlijkheid en eigen voorkeuren (Van der Broek, 1994). Door de individualisering werd het instituut als het huwelijk en gezin in de jaren '60 van de vorige eeuw, bedreigd (Beck, 1997). Het was niet langer het ultieme doel van het individu om te streven naar een huwelijk en het vormen van een gezin. De individualisering zorgde voor een focus van het individu op zijn eigen handelen en het streven zijn eigen leven inhoud te geven op basis van eigen keuzen, los van gewoonte en traditie maar in overstemming met de eigen persoonlijkheid en eigen voorkeuren (Van der Broek, 1994:60). Het 'ik' staat boven 'wij', het is vooral zelfactualisering, zelfontplooiing en zelfbewustzijn.

Voor de Internetgeneratie is het individu, die bepaalt. Er zijn geen sturende krachten vanuit de omgeving. Als de omgeving al invloed heeft, dan komt dat vanuit de hoek van vrienden en vriendinnen. De geschreven regels zijn verdwenen. Het individu heeft de verantwoordelijkheid zelf op zich genomen. De ongeschreven regels zijn in volume toegenomen, vooral ook omdat elk individu zijn eigen regels erop nahoudt.

Voor het individu zijn de mogelijkheden en vrijheden toegenomen. Er is actieve keuzevrijheid. Maar keerzijde is dat de grenzen en de bewegingsruimte binnen het gebied van de hofmakerij flexibeler en inconsistent zijn geworden. Tenslotte houdt de één er andere regels op na dan de ander. Dit heeft mede tot gevolg gehad dat de scripts vandaag de dag diverser, minder transparant en daardoor onduidelijker zijn geworden.

5.3. Tot slot

Hofmaken lijkt in onze moderne tijd veel gemakkelijker te zijn geworden. Er is immers meer mogelijk en er is meer vrijheid.

Uit de empirische analyse blijkt dit niet zo te zijn. De toegenomen mogelijkheden en vrijheden lijken geenszins te leiden tot een hofmakerij, die als gemakkelijk wordt ervaren. Sterker nog, de toename in mogelijkheden in combinatie met de afname van regulering door de omgeving, zorgt voor meer keuzes en dus meer verantwoordelijkheid van het individu. Meer keuzes en meer verantwoordelijkheid voor het individu leiden op hun beurt tot een overdaad, waardoor het individu eerder geneigd is om helemaal niet meer te kiezen (Schwartz, 2004). Bovendien is het individu minder tevreden met zijn keuzes, zolang deze terug te draaien zijn (Gilbert, 2007). Uit de empirische analyse blijkt bijvoorbeeld dat het ontbreken van uniforme regels, onduidelijkheid tot gevolg heeft: in de ene situatie reageert een dame te snel, waardoor de informant afhaakt. In de andere situatie reageert een dame te langzaam, waardoor dezelfde informant ook afhaakt. Het ziet ernaar uit dat de (ongeschreven) regels en daarmee de scripts in de hofmakerij anno nu afhankelijk zijn van niet alleen het individu in zijn geheel, maar ook nog eens van het individu van dat moment. Het ziet er bovendien ook naar uit dat de vrijheden en mogelijkheden hebben geleid tot een complexiteitstoename van de hofmakerij.

Daarnaast is het maar de vraag of de hofmakerij anno nu meer 'maakbaar' is geworden. Weliswaar is de maakbaarheid van het leven door de emancipatie, informalisering en individualisering toegenomen, maar dit geldt dan ook voor elk individu. Voor de hofmakerij ben je, ondanks veranderingen in de maatschappij, altijd afhankelijk van de ander. Die ander is minder voorspelbaar geworden en daardoor ook de afloop van de hofmakerij. Bij de Stille Generatie kon de afloop van de hofmakerij nog voorspeld worden dat wil zeggen, dat had je in eigen hand door bijvoorbeeld te zorgen dat je een goede baan had, aanwezig was op de Stierenavond of lid was van een dansschool, je op een 'nette' manier gedroeg, dat je als een goede vrouw bekend stond enzovoorts. De afloop van de hofmakerij is heden ten dage nog amper te voorspellen. Er zijn ten slotte geen uniforme regels meer van wat aantrekkelijk wordt bevonden. Wat aantrekkelijkheid voor de één betekent, betekent mogelijk wel onaantrekkelijkheid voor de ander.

Geconcludeerd wordt dat de hofmakerij vroeger vele malen meer maakbaar was dan de hofmakerij van vandaag. Er waren vroeger allerlei kritische succesfactoren waarvan het individu de uitkomst kon bepalen. Vandaag de dag wordt de invloed beperkt tot waar de ander het toelaat. In plaats van toegenomen maakbaarheid, is er sprake van een verhoging van de angst om het risico te lopen afgewezen te worden.

6. Discussie

De resultaten en daarmee de conclusies kunnen zijn beïnvloed waarop het onderzoek is uitgevoerd en geoperationaliseerd. Daarom in dit hoofdstuk aandacht voor de methodologische implicaties van dit onderzoek. Daarnaast worden er suggesties gedaan voor vervolgonderzoek.

6.1 Methodologische overwegingen

Dit onderzoek kent – zoals alle onderzoeken – een aantal beperkingen die van invloed zijn op de betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid ervan. Deze paragraaf beschrijft ze.

6.1.1. Eerste beperking

De beoogde looptijd van een thesis bedraagt zes maanden. Een voor de hand liggende beperking is de omvang van het onderzoek, gezien de beperkte tijdsperiode. Verzadiging is opgetreden, zover de onderzoeker dit kon bepalen. Met name in het empirische onderzoek onder de Internetgeneratie speelt hierin mee dat de onderzoeker zelf ook een onderdeel is van het onderzoeksveld.

6.1.2. Tweede beperking

Ook zijn er gevolgen als gevolg van de gekozen methodiek: het houden van diepte-interviews. De eerste daarvan is de respondenten- (informanten) bias. Het feit dat iemand instemt met het geven van een interview, suggereert op z'n minst een interesse voor het onderwerp (Saunders et al., 2006 en Baarda & De Goede, 2006). Zoveel mogelijk is ervoor gezorgd om een gevarieerde groep mensen te treffen door het sneeuwbaaleffect op verschillende plekken te laten ontstaan, echter blijft het zo dat mensen die het onderwerp niet interessant genoeg vonden om hun tijd voor vrij te maken, zodoende niet gehoord zijn. Vertekening kan hierdoor zijn ontstaan. Verder is er bij interviews altijd het risico van een onvolledig beeld als gevolg van sociaal wenselijke antwoorden (Saunders et al., 2006 en Baarda & De Goede, 2006).

6.1.3. Derde beperking

Buiten de respondenten- (informanten) bias is er ook de interviewer bias. Deze bestaat uit het eigen vermogen van de interviewer om het vertrouwen van de informant te winnen, het in staat zijn de vraagstelling zo min mogelijk te kleuren en tot slot open te staan voor nieuwe data. Bovendien is het altijd de vraag vanuit welke basishouding de interviewer de data interpreteert (Saunders et al., 2006 en Baarda & De Goede, 2006).

6.1.4. Vierde beperking

De vierde beperking van de gekozen methodiek van het houden van interviews, is dat deze alleen luistert naar wat de informanten zeggen (te doen). Er is niet waargenomen wat ze werkelijk doen. Zowel Saunders et al. (2006) als Baarda & De Goede (2006) beschrijven dit als grootste nadeel van interviews. Mensen doen tenslotte niet altijd wat ze zeggen en zeggen niet altijd wat ze doen.

6.2. Suggesties

Naar aanleiding van de beperkingen en ontdekkingen binnen dit onderzoek, zijn er diverse suggesties voor vervolgonderzoek.

6.2.1. Keuze voor generaties

Hoewel zorgvuldig is gekozen voor de twee generaties in hun formatieve periode (Becker, 1992 en Hamann, 2003) blijkt echter toch dat de Internetgeneratie nog eigenlijk helemaal niet bezig was met de hofmakerij met als doel: het zoeken van een (huwelijks)partner. Mogelijk vindt de hofmakerij vandaag de dag dus helemaal niet meer plaats in de formatieve periode van het individu of mogelijk is de formatieve periode van het individu ook opgeschoven. Interessant is om te onderzoeken hoe een groep van 25- 30 jarigen, die mogelijk wel meer bezig zijn met het zoeken en vinden van een (huwelijks)partner met de hofmakerij omgaat?

6.2.2. Nieuw scripts

Uit de conclusie van dit onderzoek blijkt dat de Internetgeneratie eigenlijk niet meer over vastomlijnde scripts en regels beschikt om zich een weg te banen in het veld van de hofmakerij. Daarnaast blijkt uit het literatuuronderzoek dat het niet beschikken over regels, scripts en/of rituelen nog wel eens problemen zou kunnen opleveren voor het succes in de hofmakerij. Immers, het (her)kennen, weten, beheersen van de rituelen in de hofmakerij blijkt van groot belang voor het slagen van een partner te vinden en te binden (Van Duin, 1997). Bovendien zijn individuen niet in staat de gang van zaken (het ritueel) individueel te wijzigen. Daarvoor kent en beheerst vrijwel niemand zijn drijfveren en de daaraan gekoppelde patronen goed genoeg (Van Duin, 1997).

Als deze bevinding zou worden gekoppeld aan het feit dat Nederland een groeiend aantal alleenstaanden kent (Latten, 2007), die een stuk minder gelukkig zijn dan hun gebonden medemens (Soonds, 2005), dan zou er een stelling kunnen ontstaan dat het succes van het vinden van een partner mogelijk wel uitblijft omdat er tegenwoordig geen vaste, formele scripts meer bestaan in de hofmakerij? Zouden sociologen moeten pleiten voor nieuwe scripts in de hofmakerij, waardoor het aantal alleenstaanden afneemt en het succes van ons gedrag in de hofmakerij toeneemt? Interessante vraag voor vervolgonderzoek.

6.2.3. Effect op het geluksgevoel

Uit de conclusie blijkt dat er in bepaalde mate een vervlakking heeft opgetreden in de hofmakerij. Waar voorheen de hofmakerij tot het doel van huwelijk leidde, wordt de hofmakerij nu met name ingezet tot doel van 'het leuk hebben', dit kan ook tot een relatie leiden, hoeft echter niet. Bovenstaand wordt er ook al even naar gerefereerd, dat het alleenstaande-bestaan effect heeft op het geluksgevoel van het individu. Zo blijkt (zie hoofdstuk 1) dat mensen mét een relatie hun leven een hoger rapportcijfer geven dan mensen zonder relatie. (J. Soonds, 'Het geluk van de "happy Single"', Demos, december 2005 – Latten 2007). Interessant is om te onderzoeken, dat als de status van alleenstaand voor een verminderd geluksgevoel zorgt en de hofmakerij van tegenwoordig niet meer volledig is ingericht op het verkrijgen van een partner, de hofmakerij van tegenwoordig bedraagt tot een significante verhoging van het geluksgevoel?

Daarnaast bleek dat de Stille Generatie met veel plezier terugkeek op de periode van de hofmakerij. Herhaaldelijk kwam naar voren dat de informanten uit de Stille Generatie de periode als spannend bestempelde en aangaf het misschien wel de leukste periode uit hun leven te vinden. Omdat de Internetgeneratie nog niet in de mogelijkheid is om terug te kijken op deze periode, is het interessant om in de toekomst deze generatie te volgen en nadien te onderzoeken hoe zij terugkijken op hun hofmakerij en deze resultaten te vergelijken met de uitspraken van de Stille Generatie van nu.

Literatuurlijst

- Baarda, D.B.; De Goede, M.P.M, (2006) *Basisboek Methoden en technieken*. Groningen: Wolters-Noordhoff BV.
- Babbie, E. (2003) *The practice of social research*. Stamford, CT USA: Wadsworth/Thomson Learning.
- Bailey, B. L. (1988). *From front porch to back seat: courtship in twentieth-century America*. Baltimore, MD: John Hopkins University Press
- Bakker, F. & Van Weesenbeeck, I. (2006). *Seksuele Gezondheid in Nederland 2006*. Delft: Eburon.
- Bakkers-Engelsman, N. (1983) *Etiquette in de jaren '80*. Utrecht:Luitingh.
- Berkman, L.F. & Glass, T. (2000). Social Integration, Social Networks, Social Support, and Health. *Social Epidemiology*, ed. L.F. Berkman and I. Kawachi. New York: Oxford University Press, 137-173
- Beck, U. (1992). *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage.
- Beck, U. (1995). Love or freedom. Living together, apart or at war, pp.11-44 in Beck, E. Beck-Gernsheim (Reds.), *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Becker, H.A (1992, 1993). *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff
- Blom, J.C.H. (1993). Een harmonieus gezin en individuele ontplooiing: enkele beschouwingen over veranderende opvattingen over de vrouw in Nederland sinds de jaren dertig, *BMGN* 108 (1):28-50.
- Bogle, K. A. (2008). *Hooking up: Sex, dating and relationships on campus*. New York: New York University Press.
- Boschma, J., Groen, I. (2006). *Generatie Einstein, slimmer, sneller en socialer*. Amsterdam: Pearson Education Benelux
- Braster., J.F.A. (2000) *De kern van Casestudy's*. Assen: Van Gorcum
- Brinkgreve, C., & Korzec, M. (1978). *Margriet weet raad: gevoel, gedrag, moraal in Nederland 1938 – 1978*. Utrecht: Het Spectrum.
- Bryman, A. (2001). *Social research methods*. New York: Oxford University Press
- Cairney, J., Boyle, M., Offord, M.R., Racine, Y., (2003). Stress, Social Support and Depression in Single and Married Mothers. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38, 442-449.
- Cate, R.M., Lloyd, S.A. (1992). *Courtship*. Newbury Park, Ca: Sage Publications.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2010). Persbericht: Crisis remt migratie en verhuizingen.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2010). Huwen en partnerschapregistraties: kerncijfers bijeengebracht voor het CBS. Den Haag / Heerlen: Statline
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1999). *De Huwelijksconjunctuur: grote pluriformiteit in de levenslopen van jongeren*. Den Haag: De Jong, A. & De Graaf, A.

- Dankbaar, B., Kessener, B., Boonstra, J. (2008). *Nieuwe maakbaarheid: doelgericht veranderen in bedrijven en samenleving in de 21^e eeuw*. Deventer: Kluwer.
- De Graaf, A. (2002). De invloed van het ouderlijk gezin op relaties van jongeren. *Maandstatistiek van de bevolking*, 50 1, 4-8.
- DePaulo, B.M., & Morris, W.L. (2006). The Unrecognized Stereotyping and Discrimination Against Singles. *Current Directions in Psychological Science*, 15, 251-254.
- De Regt, W. (1980). Toenaderingsgedrag van adolescenten en de daarop gerichte seksuele relationele vorming. *Tijdschrift voor de Seksuologie*, 5 ½, 21-33.
- Diamond, L.M., Savin-Williams, R. C., & Dubé, E. M. (1999). Sex, dating, passionate friendships, and romance: Intimate peer relations among lesbian, gay and bisexual adolescents. In W. Furman, B. B. Brown, & C. Feiring (Eds.). *The development of romantic relationships in adolescence* (pp. 175-210). New York: Cambridge University Press.
- Dronkers, J., & Ultee, W.C. (red.). (1995). *Verschuivende ongelijkheid in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Eaton, A. A., & Rose, S. (2011). *Has dating become more egalitarian? A 35 year review using sex roles*. Miami: Springer Science + Business Media
- Engbersen, G., Vrooman, J.C., Snel, E., (1999) *Arm Nederland: Armoede en verzorgingsstaat*. Amsterdam university Press
- Ester, P., Vinken, H., Diepstraten, I., (2008). *Mijn Generatie, tien jaar later: generatiebesef, jeugdervaringen en levenslopen in Nederland*. Amsterdam: Rozenberg Publishers
- Felling, A.J.A. (2004). *Het proces van Individualisering in Nederland: een kwarteeuw sociaal-culturele ontwikkeling*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen
- Finkel, E. E. J., Eastwick Paul W. (2008). Speed-dating. *Current Directions in Psychological Science : A Journal of the American Psychological Society*, 17(3), 193-197.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love, eroticism in modern societies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1994). *Beyond left and right. The future of radical politics*. Oxford: Polity Press.
- Gilbert, D. (2007) *Stumbling on happiness*. New York (USA), Harper Perennial.
- Glaser, B., Strauss, A. (1967) *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine
- Goffman, E. (1972). *Interaction ritual: Essays on face-to-face behaviour*. London: Academic Press
- Groskamp-ten Have, A. (1939) *Hoe hoort het eigenlijk?* Amsterdam: Becht.
- Hamann, G. (2003) *Het generatiespel: werken met verschillende generaties*. Utrecht: Schuyt & Co Uitgevers

- Henningsen, D. D., (2004) *Flirting with Meaning: An Examination of Miscommunication in Flirting Interactions*. Sex Roles, 50, 7/8. Plenum Publishing Corporation
- Hogen, B., Li, N., Dutton, W.H., (2011) *A Global shift in the Social Relationships of Networked Individuals: Meeting and Dating online Comes of Age*. University of Oxford.
- Hooghe, M., & Vanhoutte, B. (2010). Subjective Well-Being and Social Capital in Belgian Communities. Social Indicators Research.
- Hustinx, L. (1998) Jongeren en hun vrijwillig engagement: een nieuwe stijl van vrijwilligerswerk. Tijdschrift voor de Sociologie, 19, 2
- Klechtermans, G. (2003). Kwalitatieve methoden in onderwijskundig onderzoek: internationale ontwikkelingen en de situatie in Vlaanderen. In: Levering, B. & Smeyers, P. (redactie), *Opvoeding en onderwijs leren zien. Een inleiding in interpretatief onderzoek*. Amsterdam: Boom.
- Kohnstamm, R. (2009). *De kleine ontwikkelingspsychologie: de puberjaren*. Bohn: Stafleu van Loghum.
- Korzilius, H. (2000) *De Kern van Survey-onderzoek: de kern van organisatieonderzoek*. Assen: Van Gorcum
- Laermans, R. (1990-1991). Individualisering en sociaal-cultureel werk. *Vorming*, 6(4), 211-221
- Laermans, R. (1994), De ene individualisering is de andere niet: kanttekeningen bij Hans Waeghe's poging tot empirische toetsing. Tijdschrift voor Sociologie, 15 (3-4), 357-396.
- Laermans, R., Verschraegen, G., (2001) *Modernity and Individuality: A Sociological Analysis from the Point of View of Systems Theory*. Leuven: Peeters.
- Latten, J. (2004). Trends in samenwonen en trouwen: de schone schijn van burgerlijke staat. Centraal Bureau voor de Statistiek, *Bevolkingstrends*, 52, 46-60
- Levin, J. (2000). A prolegomenon to an epidemiology of love: Theory, measurement and health outcomes. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19, 117-136.
- Liefbroer, A.C. (2003). De invloed van waarden op demografisch gedrag: een test van een centrale hypothese uit de tweede demografische Transitietheorie. *Bevolking en Gezien*, 32 1, 5-26.
- Mannheim, K. (1952), The problem of generations. In *Essays on the sociology of knowledge*, 276-322. New York: Oxford University Press.
- Manting, D., & Post, W.J. (1995). De groei in het niet gehuwd samenwonen: veranderingen in daarmee samenhangend demografisch gedrag. *Maandstatistiek van de bevolking*, 14.
- Maris, C.W. (2007). Emancipatie tot lustobject. In *Filosofie & Praktijk*, 28, 33-37.
- Ministerie voor Onderwijs Cultuur en Wetenschap (2008). *Meer kansen voor vrouwen; Emancipatiebeleid 2008-2011*. 's Gravenhage: auteur.

- Post, A. (2000). Is het informaliseringsproces van richting veranderd? "Magriet weet Raad" 1978-1998', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 27/4:446-76.
- Saunders, M., Lewis, P., Thornhill, A. (2006) *Methoden en technieken van onderzoek*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.
- Schnabel, P. (1990). Het verlies van de seksuele onschuld, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 17 (2):II-50
- Schnabel, P. (red.) (1999). Individualisering en Sociale Integratie: individualisering in wisselend perspectief [elektronische versie]. Nijmegen: SUN, 9-31.
- Schoondorp, M. (2010). *Social media en hun kansen voor het onderwijs*. Kennisnet: Innovatieprogramma
- Schwartz, B. (2004) *The paradox of choice – why more is less*. New York: Harper Collins Publishers.
- Sennet, R. (1998). *The Corrosion of Character*. New York: Norton
- Sociaal Cultureel Planbureau (1998). Sociaal en Cultureel Rapport 1998: 25 jaar sociale verandering.
- Sociaal Cultureel Planbureau (1999). Kwart eeuw sociale verandering in Nederland.
- Spruijt, E. (1991). Psychologie van het gezin: zicht op huwelijk en relaties. Utrecht Stichting Teleac, 328.
- Strauss, A.L. & Corbin J. (1990) *Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques*. London: Sage
- Swanborn, P.G. (1996) *Case-study's: Wat, wanneer en hoe?* Amsterdam, Meppel: Boom
- University of Oxford (2011). A global shift in the social relationships of Networked individuals: meeting and dating online comes of age. Oxford.
- Vandecasteele, L. (2004) Individualisering: waar het individu tekortschiet. *Tijdschrift voor de Sociologie*, 25, 3.
- Van den Broek, A. (2001). De verraderlijke charme van het begrip generatie. *Tijdschrift voor de Sociologie*, 22, 4
- Van der Broek, A., Seuren, B. (1994). *Individualisering & Solidariteit*. Oldendorff lezingen Tilburg: University Press
- Van den Elzen, A. (1996), Gezinsoriëntaties in de Westerse wereld: een benadering met latente klasse-analyse, *Tijdschrift voor sociologie*, 17 (1), 29-49.
- Van der Veen, R. (1990) De ontwikkeling van de Nederlandse verzorgingsstaat. In: De verdeelde samenleving. Red. Kees Schuyt, Romke van der Veen. Leiden/Antwerpen: Stefert kroese uitgevers.
- Van Duin, J. (1997). *Onwennig maar toch: volwassenen als nieuwkomers in de hofmakerij*. Amsterdam: Boom.
- Van Hintum, M., Latten, J. (2007). *Liefde à la Carte: trends in moderne relaties*. Amsterdam: Archipel

- Van Leer, M. (1995) *Geven rond Sinterklaas: een ritueel als spiegel van veranderende relaties*. Amsterdam: Het Spinhuis
- Vanwesenbeeck, I. (1986). *Wiens lijf eigenlijk: Een onderzoek naar dwang en geweld in de prostitutie*. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, juli.
- Veenhoven., R, (1979) Toekomst van het Huwelijk. In: 'De problematische liefde', De Haan & van der Wolk (red.), Intermediair, Amsterdam, 1979, pp 139-151.
- Wallace, W. (1971) *The logic of science in sociology*. Chicago: Aldine
- Wouters, C. (1990). *Van minnen en sterven: informalisering van omgangsvormen rond seks en dood*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker
- Wouters, C. (2004). *Sex and manners: Female Emancipation in the West 1890-2000*. London: Sage
- Wouters, C. (2005). *Seks en de Seksen: Een geschiedenis van moderne omgangsvormen*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker
- Wouters, C. (2008). *Informalising: Manieren en emoties sinds 1890*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker
- Wouters, C. (2009). Is het seksualiseringproces van richting veranderd? Tijdschrift voor de Seksuologie 33, 65-75
- Yin, R. (2003) *Case study research. Design and methods*. Thousands Oaks, California: Sage Publications Inc.
- Zeegers, W. (1998). *Op zoek naar een kanjer: contactadvertenties in Nederland*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Zwaenepoel, L. (2009). Seksonomixx. Tijdschrift voor Seksuologie, 33, 76-83.

Digitale bronnen:

- CBS (2006). Laagste aantal huwelijken sinds 1945. Geraadpleegd via: <http://www.cbs.nl/nlNL/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2006/2006-2046-wm.htm> op 10-04-2011
- De Jong, A., & De Graaf, A. (1999). De Huwelijksconjunctuur. Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd via: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/066A665E-E5AF-4AC5-A42E-A97A371943A6/0/index1459.pdf> op 03-05-2011
- Hak, T. (2007). Theorie toetsen in kwalitatief onderzoek. in Essay, debat en dialoog. Geraadpleegd via: http://publishing.eur.nl/ir/repub/asset/21029/kwalon36_2_2007.pdf op 02-06-2011
- Hummel, H. (2010) UBC Intro Social Media. Geraadpleegd via: http://dspace.ou.nl/bitstream/1820/2931/1/UBC_Social%20Media_24maart2010.pdf op 11-07-2011

Bijlagen

Bijlage 1. Interviewguide Stille Generatie

Bijlage 2. Interviewguide Internetgeneratie

Bijlage 3. Lijst informanten

Bijlage 4. Codering Stille Generatie

Bijlage 5. Codering Internetgeneratie

Bijlage 1: Interviewgide Stille Generatie

1.	Introductie
	<ul style="list-style-type: none"> - Mijn naam is Esther Popelier - Bedankt dat u voor dit interview tijd heeft willen vrijmaken - Voor mijn masterscriptie doe ik onderzoek naar de hofmakerij van toen en nu. - Heeft u er bezwaar tegen als ik dit interview opneem? - Dit is een semigestructureerd interview, wat inhoudt dat ik een aantal vragen heb voorbereid, maar dat we hier ook van kunnen afwijken. Uw verhaal is het belangrijkste, voel u dus vrij om te vertellen wat u wilt vertellen. Ik zal soms slechts bijsturen.
2.	Inleiding
	<ul style="list-style-type: none"> - Met u wil ik het graag hebben over hoe de hofmakerij er vijftig jaar geleden uitzag en hoe het eraan toging. - Hoe oud bent u? - Op welke leeftijd heeft u uw eerste vaste partner ontmoet?
3.	Het ritueel
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe ging de ontmoeting met uw eerste vaste partner destijds in zijn werk? - Wie nam het initiatief? Hoe ging dit? Hoe reageerde u? Wat waren de signalen? Hoe zag het vervolg eruit? Wilt u uw verhaal vertellen? - Waren er (ongeschreven) regels waaraan u zich diende te houden? En de ander? - Op welke dagen, momenten, plaatsen vond de hofmakerij plaats? - Was dit een uitzonderlijke manier van iemand het hof maken? Ging het er bij uw vrienden net zo aan toe?
4.	Omgeving
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wie of wat speelde er een rol in toentertijd in het proces van de hofmakerij? - Hoe uitte zich dat? - Hoe vond u dat? Wat vond u belangrijk? Wie was voor u belangrijk? En op welke manier?
5.	Eerste date

	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - En dat had u een date. Wat ging u doen? Waar ging u naartoe? Wie nam hierin het initiatief? - En wie betaalde er? Waren daar nog regels in te herkennen? Zo ja, welke? - Hoe ver ging u op uw eerste date? En hoe ver mocht u gaan? - Wanneer was het 'aan'?
6.	Seks
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wanneer had u voor het eerst seksueel contact met uw partner? - Golden er hier nog regels? - Hoe vond u dat? Hield u zich eraan?
7.	Etiquette
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat waren de etiquettes toentertijd? - Wat vond u niet gepast tijdens iemand het hof maken? Tijdens een eerste date? Tijdens een ontmoeting? - Hield er zelf regels op na? Wat vond u belangrijk in de ander? - Kunt u de ongeschreven regels, die bij u bekend zijn, benoemen? - Herkende u deze regels ook bij uw vrienden?
8.	Mannen versus Vrouwen
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Waren er vroeger verschillen tussen het gedrag van de mannen en dat van de vrouwen in de hofmakerij? - Zo ja, welke verschillen waren? Wat was de rolverdeling tussen mannen en vrouwen?
9.	Contact onderhouden
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Op welke manier onderhield u contact?
10.	Afsluiten
	<ul style="list-style-type: none"> - Mag ik u bedanken voor uw openhartigheid tijdens dit interview - Ben ik nog iets vergeten, dat u graag wilt toevoegen?

Bijlage 2: Interviewguide Internetgeneratie

1.	Introductie
	<ul style="list-style-type: none"> - Mijn naam is Esther Popelier - Bedankt dat je voor dit interview tijd hebt willen vrijmaken - Voor mijn masterscriptie doe ik onderzoek naar de hofmakerij van toen en nu. - Heb je er bezwaar tegen als ik dit interview opneem? - Dit is een semigestructureerd interview, wat inhoudt dat ik een aantal vragen heb voorbereid, maar dat we hier ook van kunnen afwijken. Jouw verhaal is het belangrijkste, voel je dus vrij om te vertellen wat je wilt vertellen. Ik zal soms slechts bijsturen.
2.	Inleiding
	<ul style="list-style-type: none"> - Hoe oud ben je? - Heb je een serieuze vaste partner? - Zo ja, op welke leeftijd heb je hem of haar ontmoet? - Of, wat versta je onder iemand het hof maken? Ken je het begrip? - Zo niet, waarom heb jij geen vriend of vriendin? Bewuste keuze?
3.	Het ritueel
	<p>Vragen als:</p> <p><u>Zonder partner:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe begin je met 'iemand het hof maken'? Waar ga je naartoe? Hoe gaat dat in z'n werk? - Wat zijn de signalen? - Hoe ziet jouw gedrag eruit? En hoe reageert de ander? - Als je iemand ontmoet die je leuk vindt, wat dan? - Zijn er (ongeschreven) regels in dit proces van het hof maken? - Gaat dit bij jouw vriend(inn)en er net zo aan toe? <p><u>Met partner:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe heb jij jouw partner ontmoet? Hoe ging dat in z'n werk? - Wie nam het initiatief? Hoe reageerde jij, hij of zij hierop? Hoe ging dit? Wat waren de signalen? Wil jij jouw verhaal vertellen? - Zijn er (ongeschreven) regels in dit proces van het hof maken?

	<ul style="list-style-type: none"> - Was dit een uitzonderlijke manier van iemand het hof maken? Ging het er bij jouw vriend(inn)en net zo aan toe?
4.	Omgeving
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Speelt de omgeving een rol in de hofmakerij? - Zo ja, op welke manier? - Zo niet, wat speelt dan wel een rol in de hofmakerij? - Wie of wat uit en in jouw omgeving vind jij belangrijk?
5.	Vervolg
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kent de hofmakerij een vervolg? Zo ja, hoe ziet zo'n vervolg eruit? - Zo niet, waarom niet? Wat is het doel van iemand het hof maken? Wat is jouw doel? <p>Vervolg:</p> <ul style="list-style-type: none"> - En dan ga je op een date? Hoe ziet zo'n date eruit? - Wie neemt het initiatief? Wat vind jij hierin belangrijk? - En wie betaalde er? Waren daar nog regels in te herkennen? Zo ja, welke? - Hoe ver ging je op je eerste date? En hoe ver mocht je gaan? Wat vond je hierin belangrijk? - En het vervolg van deze date? Vanaf wanneer had je verkering?
6.	Seks
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe ver ga je als je iemand voor het eerst ontmoet? - Zijn hier regels voor? Zo ja, welke? Zo niet, wie bepaald wat? - Wat vind jij hierin belangrijk?
7.	Etiquette
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat is voor jou een absolute afknapper? - Wat vind jij niet gepast? - Hoe zit het eigenlijk met de eitquettes in de hofmakerij? Noem er eens een aantal... - Welke (ongeschreven) regels houd jij er zelf op na? - Herken je deze regels ook bij je vrienden? - Is jouw verhaal afwijkend van dat van je vrienden?
8.	Mannen versus Vrouwen

	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zijn er verschillen tussen hoe mannen zich gedragen in de hofmakerij ten opzichte van vrouwen? - Dienen er verschillen te zijn naar jouw mening? - Hoe zit het met de traditionele rolverdeling? - Welke verschillen vind jij dat er nog moeten zijn?
9.	Contact onderhouden
	<p>Vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Op welke manier onderhoud je contact met iemand die je ontmoet hebt? - Wanneer wil je wel of geen contact onderhouden? - Welke rol speelt internet?
10.	Afsluiten
	<ul style="list-style-type: none"> - Mag ik u bedanken voor uw openhartigheid tijdens dit interview - Ben ik nog iets vergeten, dat u graag wilt toevoegen?

Bijlage 3: Lijst van informanten

Generatie	Naam	Geboortejaar
Stille Generatie	Jan van Elowijk	1938
Stille Generatie	Jan Tuitel	1936
Stille Generatie	Co Groeneweg	1930
Stille Generatie	Nora Rikkerink	1934
Stille Generatie	Lenie Elvers	1937
Stille Generatie	Mevr. Bruikman	1930
Stille Generatie	Mevr. van Assendelft	1935
Internetgeneratie	Sam	1988
Internetgeneratie	Lynn	1988
Internetgeneratie	Valerie	1990
Internetgeneratie	Frances	1985
Internetgeneratie	Joost	1985
Internetgeneratie	Tjalling	1990

Bijlage 4: Codering Stille Generatie

Categorie	Codes					
Vervolg	Trouwen	Verloven	Verkering	Verlies vrienden		
Doel	Goede man	Goede vrouw				
Ritueel	Dansen	Thuis brengen	Bioscoop	Flaneren	Initiatief	Praten
Geschreven Regels	Trouwboekje	Op tijd naar huis	Nachtwaker	Boete		
Ongeschreven Regels	Meisje alleen	Waar broeken zijn, betalen geen rokken	Werk	Op Appel of op zicht komen		
Dealbreaker	Geloof	Werk	Goedkeuring Ouders			
Seks	Slapen	Handje vasthouden	Kusje geven	Groen Blaadje		
Sociale Controle	Buren	Ouders				
Plaatsen	Café	Kroeg	Bioscoop	Thuis	Dansles	Straat
Wanneer	Weekend	Stierenavond				
Grenzen	Hand op knie					
Peergroup	Ouders					
Contact onderhouden	Vaste tijden	Huistelefoon				

Bijlage 5: Codering Internetgeneratie

Categorie	Codes					
Vervolg	Daten	Seks	Relatie	Samen-wonen	Zolang 't leuk is	
Doel	Leuk hebben	Aandacht krijgen	Bevestiging			
Ritueel	Initiatief	Checken	Drankje aanbieden	Praten		
Geschreven Regels	Trouwboekje	Op tijd naar huis	Nachtwaker	Boete		
Ongeschreven Regels	Niet gelijk over seks beginnen	Niet te snel	Publiekelijk	Het moet leuk zijn		
Dealbreaker	Opleiding	Leuk	Ik	Onuitgenodigd langskomen	Te snel	Te langzaam
Seks	Seks	Zoenen	Slapen			
Sociale Controle	Vrienden					
Plaatsen	Uni	Tijdens uitgaan	Kroeg	Club		
Wanneer	Naar eigen keuze					
Grenzen	All the way					
Peergroup	Ikzelf	Vrienden				
Contact onderhouden	Hyves	MSN	Facebook	Sms-en	Afspreken	